

Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta

Vliv sourozeneckých konstelací na psychosociální vývoj dítěte

**The influence of sibling constellations on psychosocial
development of child**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

PaedDr. Mgr. Hana Žáčková

Autor:

Petra Ječmenová

Praha 2017

Poděkování:

Ráda bych poděkovala Paed.Dr. Mgr. Haně Žáčkové za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích k této práci. Také bych ráda poděkovala své rodině a svým kolegům za shovívavost a podporu, které se mi vždy dostávalo.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Vliv sourozeneckých konstelací na psychosociální vývoj dítěte“ vypracovala samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Petra Ječmenová

Anotace

Bakalářská práce pojednává o pořadí narození a jeho vlivu na osobnost, také popisuje sourozenecké konstelace a jejich vzájemné působení. V práci je popsána rodina a její funkce, výchovné styly a psychosociální vývoj dítěte, který má na dítě vliv. Práce se také zabývá rozvodem, jeho průběhem a jeho dopadem na rodinu. Popisuje vznik rekonstruované rodiny a vztah mezi vlastními a nevlastními sourozenci. V práci budou popsány i možné postupy s rodinami. Cílem práce je zjistit formou kvalitativního průzkumu, jakým způsobem člověka ovlivňují vlastní i nevlastní sourozenci v nově rekonstruované rodině a jaký to má pro dítě význam a dopad.

Annotation

This bachelor thesis deals with succession of birth and its influence on personality, it also describes sibling constellations and their mutual influence. I described the family and its function and styles of raising and psychosocial development of a child which influences the child. This thesis also deals with divorce, its course and its influence on family. It also describes the origin of reconstructed family and relations between siblings and step siblings. I will also describe possible work with these families. The aim of my work is to find out via the form of qualitative research in what way is one influenced by its siblings and step siblings in the new reconstructed family and in what way does this influence the child.

Klíčová slova

sourozenecké konstelace, dítě, rodina, výchova, rozvod

Keywords

sibling constellations, child, family, upbringing, divorce

Obsah

Úvod.....	7
1. Rodina	8
1.1 Definice.....	8
1.2 Funkce rodiny	8
1.3 Výchovné styly v rodině.....	9
1.4 Funkční a nefunkční rodina.....	11
1.5 Rodičovství a jeho úskalí.....	12
2. Dítě	14
2.1 Potřeby dětí pro rozvoj osobnosti.....	14
2.2 Psychosociální vývoj dítěte	14
3. Sourozenecké konstelace	17
3.1 Sourozenecké vztahy	17
3.2 Sourozenecké pozice v rodině	18
3.3 Prvorozený.....	18
3.4 Jedináček.....	19
3.5 Druhorozené a prostřední děti	20
3.6 Poslední narozený, „benjamínek“	21
3.7 Nejčastější problémy mezi sourozenci a výchovné stanovisko	22
4. Rozvrat rodiny.....	23
4.1 Před rozvodem a samotný rozvod	23
4.2 Rodinná situace s dětmi po rozvodu.....	24
4.3 Sociální práce s rodinami	25
5. Rekonstruovaná rodina.....	27
5.1 Zakládání rekonstruované rodiny	27
5.2 Vztahy s nevlastními sourozenci v rekonstruované rodině.....	28
6. Průzkum	29
6.1 Cíl průzkumu	29
6.2 Metoda průzkumu.....	29

6.3 Charakteristika zkoumaného vzorku	30
6.4 Rozhovory	31
6.4 Shrnutí výsledků	39
6.5 Diskuze	40
Závěr.....	42
Seznam použité literatury.....	44
Summary	46

Seznam zkratek

OSPOD - orgán sociálně právní ochrany dětí

Úvod

Téma této práce jsem si zvolila, z důvodu, že sama pocházím z neúplné rodiny a chtěla jsem vědět, co vše mě mohlo ovlivnit a lépe pochopit svůj vztah se starším vlastním bratrem. Dále mě téma zaujalo z toho důvodu, že pracuji v sociálních službách, konkrétně v nízkoprahovém klubu pro děti a mládež a tedy jsem doufala, že poznatky z této práce budu moci využít v praxi, protože s modely neúplných či rekonstruovaných rodin se setkávám ve většině případů. Běžné je, že dítě má několik sourozenců, které pochází z několika vztahů matky nebo otce.

Sourozenecké vztahy neboli sourozenecké konstelace mají na člověka určitý vliv. Člověk se může zamyslet nad tím, jaký by asi byl, kdyby sourozenec neměl a jaké místo v jeho životě sourozenec zaujímá. To jakým způsobem se vztah mezi sourozenci vyvíjí, záleží na mnoha okolnostech. Proto se budu v práci opírat o to, co vše dítě v rodině ovlivňuje a jak to souvisí s vztahy mezi sourozenci.

V této práci se budu nejdříve věnovat rodině jakožto celku. V kapitolách budou popsány vlivy rodiny na dítě a jeho chování v sourozeneckém vztahu. Bude popsána funkční a nefunkční rodina. Dále budou popsány fáze rozvratu rodiny, ukončení manželství a jeho dopad na dítě. Také bude vysvětlen vznik a uzpůsobení rekonstruované rodiny s nevlastními a polorodými sourozenci, bude zde zmíněna i možná sociální práce s rodinami. První část je věnována také dětem, jejich potřebám a sourozeneckým vztahům, u kterých nastávají určité problémy. Jednotlivá témata jsou zároveň východiska pro část druhou.

V druhé části budu pomocí kvalitativního průzkumu a polostrukturovaného rozhovoru zjišťovat, do jaké míry mají sourozenecké konstelace význam a dopad v životě dítěte v rekonstruované rodině a jakým způsobem člověka ovlivňují vlastní i nevlastní sourozenci.

Cílem práce není zjistit nový fenomén v této oblasti, ale nahlédnutí konkrétního dění v tematizovaných rodinách očima teorie u jednotlivých respondentů zejména s ohledem na sourozenecké konstelace.

1. Rodina

1.1 Definice

Rodina byla dříve označována jako příbuzenství, které vzniklo sňatkem dospělých a narozením dětí. Pro tuto společenskou jednotku se vžilo označení *nukleární rodina*. V dnešní době můžeme rodinu označit za instituci, která je „skořápková“, riziková, nestabilní a křehká. V dnešním pojetí označujeme rodinu i jako „rodinné soužití“ lidí, kteří mají mezi sebou citovou vazbu bez manželství. Sňatek v dnešní době ustupuje do pozadí a je kladen spíše důraz na jedince než na rodinu, a tím také rodinná identita slábne. Mezi atributy současné podoby rodiny patří i to, že se rodí méně dětí a přibývá více jedináčků. Lidé dávají přednost výhodnému uplatnění na trhu práce a „volnému“ soužití bez závazků.¹ Stoupá i počet rozvedených rodin. Česká republika je zemí s vysokým počtem rozvodů, „*téměř polovina manželství končí rozvodem.*“²

*„Tradiční pojem rodina nutně dostává široký a neostrý význam. V současnosti totiž v zemích patřících do naší civilizace souběžně existuje množství forem rodinného soužití zahrnující všechny myslitelné kombinace biologického příbuzenství, legalizovaných i nelegalizovaných vztahů mezi dospělými a dětmi či mezi samotnými dětmi.“*³

1.2 Funkce rodiny

Funkce rodiny se z hlediska proměny společnosti mění a jak již bylo výše zmíněno, rodinná pouta slábnou. Proto se mohou zužovat i její funkce. Jako základní funkce můžeme označit výchovu dětí, vztahovou podporu dospělých lidí a ekonomickou podporu všech členů.⁴

Jiný autor uvádí funkce biologicko – reprodukční, ekonomické, výchovně – socializační a emociální.⁵ Někde je dokonce popsáno funkcí deset. Těchto deset funkcí bychom mohli označit jako bio - psycho – sociální působení, které určuje funkčnost rodiny ve vztahu k dítěti.⁶ Vzhledem k tomu, že se rodina změnila, je důležité k tomuto faktu přihlížet, abychom věděli, jak toto rodinu ovlivňuje. Pro děti je důležité mít dobré rodinné

¹ MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8., str. 12 - 13.

² MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0., str. 183

³ MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8., str. 13.

⁴ Tamtéž, str. 14.

⁵ GILLERNOVÁ, Ilona, Vladimír KEBZA a Milan RYMEŠ. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2798-1., str. 109 – 111.

⁶ HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1168-3., str. 149 – 151.

zázemi a zároveň, aby byly uspokojovány dětské potřeby, aby se mohly v budoucnu dobře vyvíjet. V nepříznivých rodinných podmínkách může být dítě ohrožené, protože je velmi pravděpodobné, že bude ovlivněno jeho „sociální fungování v dospělosti“, což znamená, že spíše sociálně selže.⁷

1.3 Výchovné styly v rodině

Vývoj dítěte ovlivňuje mnoho faktorů. Zaprvé psychické a fyzické předpoklady dítěte a zadruhé vliv prostředí a jeho vzájemné působení. Nyní se zaměříme na nejužší prostředí a to je vliv výchovy a interakcí v rodině. Obecně se výchovou myslí používání výchovných prostředků a metod dospělých, které směřují k tomu, aby dítě formovaly a vymezovaly jeho vývoj.⁸ Výchova se s každou generací mění, je obecně známo, že v dnešní době převládá moderní volná výchova, kde dítě zná především svá práva, ale zapomíná na povinnosti, které mu přísluší.

V dnešní době můžeme výchovu dělit na autoritativní, kde převažují pravidla a řád, jsou zde používány fyzické a psychické tresty a výchova je řízena výhrůzkami a odměnami. V tomto případě má dítě sklon se podřizovat autoritám nebo se naopak proti nim vymezovat, později může mít sklony ke mstě a hněvu vůči rodičům nebo jiným osobám. Opakem je liberální výchova, kde nejsou příliš vyhraněná pravidla, takřka vše je povoleno, rodiče jsou mnohdy až přehnaně ochraňující a dítě se snaží uplácet. Takto vychovávané děti bývají nejisté, s nezdravým sebevědomím a ve vztazích bývají sobecké. Posledním stylem je demokratická výchova, která uplatňuje principy respektující komunikace, rodič bere dítě s jeho klady i zápory, umožňuje mu vyjádřit názor, používá se zde metoda logických důsledků chování, zároveň si dítě uvědomuje svobodu, ale i hranice, vztah je budován na komunikaci. Děti, které se naučí dobře komunikovat již v rodině, mají vysokou šanci navazovat kvalitní vztahy s ostatními. Demokratická výchova učí dítě odpovědnosti, nezávislosti a umění řešit problémy. Tato výchova je jedna z nejtěžších, protože vyžaduje spoustu trpělivosti a důslednosti nejen k dítěti, ale i k sobě, protože to, co vyžadují po dítěti, musím uplatňovat i u sebe.⁹

Dalším ze způsobů, jak lze výchovu popsat, je to, že do edukačního působení rodiny se promítají nejrůznější interakce, které se navzájem prolínají. Říká se jim

⁷ Tamtéž, str. 14 - 18

⁸ ČÁP, Jan. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV, 1996. Psychologie (ISV). ISBN 80-85866-15-3., str. 13.

⁹ ČAPEK, Jan a Markéta ČAPKOVÁ. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha: Portál, 2010. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-779-4., str. 11 – 15.

cirkulárně podmíněné souvislosti, do kterých patří prostředí rodiny, charakteristika dětí, charakteristika obou rodičů a výchova, tedy edukační prostředí rodiny.¹⁰

Podle Baumrindové lze k přístupu k výchově přihlížet podle modelu čtyř stylů výchovy. Autoritářský styl, kdy působí rodič jako náročný, kontrolující, odmítající, nerespektuje potřeby dítěte a převažují zde silové výchovné prostředky. V autoritativně vzájemném stylu se rodič projevuje jako náročný, kontrolující, ale je i laskavý a respektující potřeby dítěte. Funguje zde vzájemná diskuze o pravidlech a jejich dodržování. V rámci zanedbávajícího stylu výchovy, který se vyznačuje lhostejností rodiče, na dítě nejsou kladeny vysoké nároky, není zde dostatečně projeven zájem o dítě. Posledním stylem výchovy je shovívavý styl výchovy, který se vyznačuje porozuměním, emoční podporou, dítě je přijímáno, jsou na něho kladeny malé či žádné požadavky a nejsou jasně vymežovány hranice.¹¹

J. Čáp se výchovou zabýval prostřednictvím emočního vztahu a výchovného řízení, které je syceno dvěma komponentami. Tento model je označován jako model devíti polí výchovy a byl vypracován a standardizován ke zjišťování způsobů výchovy. Rodiče dětem projevují v rámci výchovy emoční vztah, jenž se projevuje na škále emocí jako kladný až záporný. Kladný až extrémně kladný emoční vztah se projevuje převažující kladnou složkou výchovy. Rodiče dítě podporují, prožívají s ním radost. Ve středním emočním vztahu se projevují kladné i záporné složky, někdy může přejít až do záporně kladného vztahu, např. jeden z rodičů projevuje k dítěti pozitivní vztah, druhý naopak odmítající. V rámci záporného emočního vztahu dítě necítí snahu rodičů o porozumění a dostatečnou snahu dítě podpořit, u rodičů tedy převládá záporný náboj nad kladným. Je zde vzájemné neporozumění rodičů s dítětem. Výchovné prostředí zahrnuje silné řízení, kde převládá mnoho úkolů, požadavků a je kladen důraz na kontrolu. Střední vedení představuje přiměřené nároky, požadavky a jejich kontrolu. Ve slabém řízení je minimum požadavků, nedůsledná kontrola a v řízení záporném je mnoho požadavků bez kontroly. Výsledky dat výzkumu z roku 1991 byly porovnány s výsledky z roku 2002. Zjistilo se, že mezi srovnáváním dimenze emočního vztahu nejsou rozdíly. Významné rozdíly jsou zaznamenány v dimenzi řízení otců, matek i celé rodiny ve prospěch slabého výchovného vedení. Autoři výzkumů přisuzují změnu v dimenzi řízení dnešní více otevřené společnosti, též jsou obecně více respektovány názory dítěte. Pro rodiče může být taktéž

¹⁰ GILLERNOVÁ, Ilona, Vladimír KEBZA a Milan RYMEŠ. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2798-1., 121 – 122.

¹¹ Tamtéž, str. 123 – 124.

jednodušší cestou slabší řízení, jelikož vyžaduje menší energii ve výchově. Také to může souviset s „moderním“ rodinným soužitím, kdy je více modelů úplných, neúplných či doplněných rodin. Jako nejlepší směr působení na dítě je prezentován směr středně výchovného řízení, kde jsou požadavky od dospělých, ale dítě je samostatné a má přiměřenou volnost. Ukazuje se, že v edukačním procesu hrají důležitou roli dospělí nejen z rodinného prostředí, ale i z širšího pole, např. učitel, širší rodina, aj., kteří dítě sekundárně formují.¹²

1.4 Funkční a nefunkční rodina

Pro funkční rodinu platí jasně vyznačené role a jejich respektování a zastupitelnost, fungující a jasná komunikace, umění řešit konflikty. Dalšími znaky funkční rodiny jsou soudržnost a blízkost rodiny, projevování emocí, podpora všech členů v rodině, samostatnost a odpovědnost každého člena. S těmito aspekty můžeme hovořit o stabilní rodině, na kterou se může každý člen rodiny spolehnout.¹³ Funkční rodinu můžeme také označit jako zdravou a neklinickou, jedná se tedy o rodinu, kde není přítomna nějaká porucha. V takové rodině panuje pozitivní atmosféra, členové rodiny mají potěšení ze vzájemného kontaktu a vnímají potřeby ostatních. Tento model je ideální, je však důležité zmínit, že i ve funkční rodině se objevují krize, nepochopení, negativně zabarvené stereotypy a spory. Nepřevažují však v takové míře, že by je autoritativní členové rodiny, tedy rodiče, nedokázali konstruktivně vyřešit nebo se o to nepokoušeli, protože jim na sobě záleží a mají zájem na tom, aby byla zachována rodinná stabilita. O tom, zda je rodina funkční, se usuzuje i z dalších sekundárních aspektů, jako je četnost humoru, ocenění, vřelost, sexuální spokojenost mezi manželi apod. V literatuře se také uvádí jako funkční model optimální a adekvátní rodina, kde nejsou plněny všechny výše uvedené funkce, ale v obou případech rodinám záleží na dětech a jejich zájmech.¹⁴ Pokud dítě žije ve funkční rodině, má velký předpoklad vytvářet kvalitní a pevné vztahy ve své budoucí rodině a tvořivě řešit případné krize.

V nefunkčních rodinách můžeme vidět mnohočetnost „nabalených“ chronických problémů od nevyhraněnosti rolí, ekonomických problémů, nevěry, krize, až po patologii,

¹² GILLERNOVÁ, Ilona, Vladimír KEBZA a Milan RYMEŠ. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2798-1., str. 124 – 134.

¹³ Tamtéž, str. 113.

¹⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901424-7-8., str. 117-121.

jako je např. alkoholismus, kterou partneři nechtějí nebo neumějí řešit, ve většině případů tak dochází k rozpadu rodiny. V případě, kdy partneři chtějí rodinu zachránit a nezvládnou to sami, najdou odborníka na pomoc v rodinné krizi, s jehož pomocí by měli problémy překlenout. Někdy to má za následek, že si partneři uvědomí, že už spolu žít nechtějí, a tak následuje rozchod či rozvod a tím i zánik rodiny. Nejčastější příčiny v případě rozvodů jsou, když se manželé znali krátce a manželství uzavřeli pod tlakem, např. z důvodu těhotenství, nebo nezvládli nároky, které rodinný život přináší, tedy výchovu dětí, provoz domácnosti, stereotypy atd. Důvodem bývá i odhalení, že partner má negativní rysy osobnosti nebo chování, které je pro druhého nepřijatelné. Posledním typem je vyčerpání vztahu, kdy jsou manželé spolu i několik desítek let, většinou mají dospělé děti žijící mimo domov a neumějí společně naplnit program soužití, mnohdy si již ani nemají o čem povídat.¹⁵ Statistiky ukazují, že v ČR jsou nejčastějšími důvody k rozpadu manželství uváděny rozdíly v osobnosti, v zájmech a názorech, dále nevěra, alkoholismus u mužů, hádavost u žen.¹⁶

1.5 Rodičovství a jeho úskali

Rodičovství je v dnešní době velmi často odkládáno z obavy ztráty kariéry, zásahu do osobní svobody, navýšení ekonomických výdajů, obavy o to, jakou bude mít dítě povahu, strachu z odpovědnosti přivést dítě do tak zranitelného světa, jakým dnešní svět je, či obavy, zda partneři zvládnou dítě vychovat. Na druhou stranu může rodičovství přinést pro partnery hlubší smysl života a nový životní rozměr, vzájemné sblížení rodičů a snahu o to být lepším člověkem.¹⁷

Rodičovství vede nové rodiče ke změně rodinné konstelace. Vztah k dítěti vzniká ještě před porodem, dítě reaguje na matčiny podněty a matka cítí pohyby dítěte.¹⁸ Vědomé rodičovství spočívá v tom, že zralý jedinec má zájem pečovat o své dítě a chce se vzájemně ve vztahu se svým dítětem obohacovat a zároveň dítě neohrožuje na jeho vývoji. Rodiče dítě vychovávají k samostatnosti a nezávislosti, nechávají ho prozkoumat okolí a dovolí mu, aby se pozvolna odpoutávalo od rodičů a stalo se tak zralým jedincem ve společnosti. Kvalitní vztah dítěte s matkou naplněný láskou a vzájemnou potřebou

¹⁵ MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X., str. 61- 62.

¹⁶ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0., str. 183.

¹⁷ HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1168-3., str. 144 - 145.

¹⁸ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901424-7-8., str. 59.

v průběhu jednoho až třetího roku se ukazuje být zásadní zejména v oblastech *kognitivního vývoje, psychosomatických projevů a formování pohlavní identity* dítěte. Oba rodiče mají ve vztahu k dítěti nezastupitelnou roli. Matka má pro dítě silný emocionální význam. Otec podporuje v dítěti sebedůvěru, umění čelit konfliktním situacím a posiluje dětskou odolnost.¹⁹

Dítě rodiče napodobuje, identifikuje se s nimi, pokud chce a může. Dítě se od rodiče stejného pohlaví učí chování k opačnému pohlaví. Zároveň rodič věnuje více pozornosti dítěti stejného pohlaví, otcové dávají synovi více podnětů, matky naopak dcerám. Dítě také pozoruje, jak spolu rodiče mluví, jak mluví s příbuznými i širší společností a to pak samo uplatňuje. Vzorce od matky a otce, které si dítě odnáší z rodiny, poté implementuje do své rodiny.²⁰

Rodičovství je pro většinu lidí přirozenou součástí života. Může se ale stát, že někteří svou rodičovskou roli nezvládají nebo nepřijímají, a tím vznikají poruchy rodičovství. Rodiče se nemohou, neumějí nebo nechtějí o dítě starat. Některé případy jako je zavrhuje, zanedbávající, rozmazlující nebo přílišně úzkostná, protektivní, perfekcionalistická, či protekční výchova, mohou dítě přímo ohrozit na jeho vývoji.²¹ Dítě je v nevýhodě i tehdy, pokud jeden z rodičů chybí, ztrácí tím vzorce chování daného pohlaví, nejčastější případy jsou u chybějícího otce.²²

¹⁹ GILLERNOVÁ, Ilona, Vladimír KEBZA a Milan RYMEŠ. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2798-1., str. 114 – 117.

²⁰ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901424-7-8., str. 55 - 56.

²¹ GILLERNOVÁ, Ilona, Vladimír KEBZA a Milan RYMEŠ. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2798-1., str. 117,118.

²² MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901424-7-8., str. 55.

2. Dítě

2.1 Potřeby dětí pro rozvoj osobnosti

Dítě potřebuje vztah s rodičem, který o něj pečuje a má o dítě zájem, což se projevuje tím, že bude reagovat na jeho potřeby. Dítě k dobrému vývoji ve vztahu k rodičům potřebuje *stimulaci*, rodič by měl dítě podněcovat k různým aktivitám, aby se mohlo vývojově posouvat. Potřebuje *pochovit svět*. Dítě by mělo pochopit, proč se dělají různé činnosti, rituály atd., to by měl rodič postupně objasňovat. Potřebuje *životní jistotu*. Dítě je schopné zvládat životní úzkosti a nejistoty, pokud je prostředí, ve kterém žije, stabilní. Další významnou potřebou dítěte je potřeba *pozitivní identity a vlastní společenské hodnoty*, které jsou důležité pro zdravé sebevědomí dítěte, osvojení společenských rolí a hodnotových životních cílů. Další potřebou je formování *já*, které je spjato se vztahem s matkou. Nakonec uvádím potřebu dítěte vnímat *otevřenou budoucnost*. Dítě si uvědomuje časovou rovinu. Umí se na něco těšit, k něčemu směřuje, uvědomuje si svou rodinnou kontinuitu a zajímá se o ni prostřednictvím pátrání ve své rodině.²³

2.2 Psychosociální vývoj dítěte

Psychosociální vývoj zahrnuje změny v prožívání, osobnostní charakteristice a sociální pozici. Psychický vývoj lze do jisté míry ovlivňovat, a proto, aby v něm mohl jedinec uspokojivě fungovat, musí být akceptovány jeho požadavky, případně se je jedinec může pokusit sám změnit. Je důležité zmínit, že působení prostředí závisí na jeho kvalitě, délce a dědičných předpokladech, které jsou jimi podmiňovány. Psychosociální vývoj je ovlivněn vnějšími faktory, především sociokulturními vlivy, působením rodiny a sociálními skupinami, ve kterých se jedinec nachází. Jedná se o proces socializace, kdy jedinec rozvíjí vlastnosti a kompetence, které později uplatňuje ve společnosti.

V případě rozvratu rodiny dítě reaguje podle svých poznávacích procesů, emoční zralosti a věku. Proto je dobré uvést socializační činitele v různých vývojových fázích dítěte, aby mohlo být jasné, čím si v dané fázi prochází. Samotný vývoj není vždy pro dítě jednoduchý, zvláště když prožívá v rodině nesoulad či rozpad rodiny. Tato událost dítě negativně ovlivňuje ve vývoji, jak v postoji k ostatním, tak sobě, mnohdy má dítě celoživotní následky v sociálním fungování.

²³ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, str. 289.

V novorozeneckém období je dítě závislé na přísunu podnětů od matky, učí se formou sociální interakce. V kojeneckém období hrají velkou roli rodiče, především matka, která funguje jako zrcadlo a poskytuje dítěti zpětnou vazbu a dává mu informaci o jeho hodnotě a významu. Tento obraz se stává jeho sebepojetím. Na konci této vývojové fáze dítě dokáže odlišit matku od jiných lidí, zároveň dítě matku chápe jako něco trvalého. Dítě si snaží udržovat zájem matky, tím se učí dalším kompetencím. Matka by měla signály dětských potřeb umět rozeznávat a přiměřeným způsobem na ně odpovídat.

V batolecím období se dítě pomalu osamostatňuje. Začíná rozlišovat i okolní bytosti a jejich specifické znaky. Další roli hrají vrstevníci, s nimiž bývá dítě srovnáváno, nejčastěji to bývají sourozenci. Dítě začíná mít i první řečové projevy, které jsou základním nástrojem pro sociální přizpůsobení. Normy chování se učí pozorováním a prostřednictvím komunikace. Způsob sociálního učení batolete je nápodoba a identifikace s člověkem, se kterým se ztotožňuje, většinou to bývá rodič stejného pohlaví.

V předškolním věku dítě rozeznává rozdíl obou pohlaví a zároveň i jejich sociální role ve společnosti. Socializace, která je pro dítě významná, probíhá především v rodině, kde se dítě učí normy chování. Pro dítě je důležité, jak za svoje chování bude hodnoceno. Rozvíjí se také prosociální chování, které vede k respektování práv ostatních, ale pouze za předpokladu, že budou jeho potřeby, jistoty a bezpečí uspokojovány a bude se mít dítě s kým pozitivně identifikovat. Dítě pomalu začíná navazovat kontakty s lidmi mimo rodinu, a to hlavně s vrstevníky. Dítě preferuje kamaráda stejného pohlaví, se kterým sdílí podobné zájmy a potřeby.

Dalším vývojovým stádiem je nástup do školy. V této fázi by mělo dítě dosáhnout určité sociální připravenosti, aby zvládlo školní docházku. Dítě by mělo umět rozlišit různé sociální role, mělo by mít určitý stupeň verbální komunikace a mělo by být schopno respektovat normy chování, které přejímá z rodiny. Pokračující vývojovou fází je školní věk, který se dělí na raný, střední a starší školní věk. V tomto období by mělo dítě získat podřízenou roli žáka. Spolužáci ve škole jsou pro dítě partnery, se kterými se porovnává. Potřebuje být s nimi kladně hodnoceno a získat si postavení ve třídě. Důležitá je pro dítě rodina, která je součástí jeho identity a zároveň je pro něj zdrojem bezpečí a jistoty. V období školního věku je pro dítě výhodou funkční rodina, pokud se rodina rozpadne, ztrácí dítě mnoho pozitivních zkušeností, stejně tak důležití jsou pro něj sourozenci, kteří jsou pro dítě určitou jistotou. V tomto období je patrný vliv medií, dítě napodobuje to, co mu přijde atraktivní. Ve středním školním věku už má dítě vyhraněný postoj ke škole.

Také převládá potřeba kontaktu s vrstevníky. V tomto věku se rozvíjí i přirozená dispozice rodičovského chování, to se projevuje i ve vztahu ke zvířatům.²⁴

Pro období pubescence je důležitá tělesná atraktivita, která má sociální hodnotu a pro jedince je součástí sebehodnocení. Pubescent v tomto období mění svůj postoj a vztah k rodičům, autoritám a vrstevníkům. Pubescent začíná smýšlet o hodnotách, které jsou dány společností, a obecně začíná přemýšlet více do hloubky a smýšlí nezávisleji. Proti autoritám se snaží vymezit a více s nimi diskutovat. Vzpoura je však normálním vývojovým stádiem, které má svůj důvod. Pokud není v rodině citové zázemí, podléhá pubescent snáze vrstevníkům a může na jejich popud dojít až k antisociálnímu jednání. V tomto období potřebuje pubescent výchovné vedení, které by však mělo být nenásilné a citlivé.

V adolescenci se začínají měnit sociální role. Jedinec se stává dospělým, hledá své místo ve světě a připravuje se na své budoucí povolání, adolescenti prožívají mnoho zmatku, ke konci tohoto období nastává větší klid, jak po stránce citové, tak rozumové. Pro adolescenta bývá důležitý mezník dosažení plnoletosti, začíná se tak více osamostatňovat od rodiny. Adolescent řeší v tomto období smysl života a identity formou pokusů a omylů.²⁵ V každé vývojové fázi má dítě jiné potřeby, které jsou důležité pro jeho zdravý vývoj a je potřeba s nimi počítat.

²⁴ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0., str. 15 – 20, str. 41 – 42, str. 56, 62, str. 92 – 100, str. 127 – 132, str. 146, str. 201 – 208.

²⁵ Říčan, Pavel. *Cesta životem*. Vyd. 2., přeprac., V Portálu 1. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-829-5., str. 169 – 189, str. 191 – 228.

3. Sourozenecké konstelace

3.1 Sourozenecké vztahy

Sourozenecké vztahy nebo také sourozenecké konstelace je označení pro to, v jakém pořadí se člověk do rodiny narodí. Jestli jako první, druhý nebo další mezi svými sourozenci. To, v jakém pořadí se člověk do rodiny narodí, do jisté míry ovlivňuje různé oblasti jeho života, např. jaké bude navazovat mezilidské vztahy, jaká osobnost z dítěte vyroste apod.²⁶

Vztah mezi sourozenci je speciální v tom, že si ho nevybíráme. Buď se nám sourozenci narodí, nebo ne. Většina sourozenců spolu žije a prožívá tak společné dětství. Sourozenectví je nepředvídatelný vztah. Může to být vztah velmi blízký, přátelský, nebo lhostejný až hostilný, v každé rodině se vyvíjí jinak. To jakým směrem se vztah bude ubírat, závisí na mnoha okolnostech, jako je výchova v rodině, pohlaví, individualita daného člověka, prostředí apod.

O tom, jaké byly sourozenecké vztahy již mnohé víme z bájí a pověstí, dávných příběhů, jako je ten o Gaie a Úranovi a jejich potomcích a jejich bratrovražedných sourozeneckých bojích. Z jiné kulturní oblasti bych zmínila příběh o Kainovi a Abelovi, kde se rovněž tematizuje složitý vztah, žárlivost Kaina dohnala až k vraždě svého bratra. V příběhu Kastora a Polydeukésé se zas dovídáme o sourozenecké lásce.²⁷ Pořadí narození sourozenců v historii bylo důležité i z hlediska pohlaví. V dávných dobách bylo zvykem, že když se narodil první syn, byl dědicem trůnu, poté když se narodil druhý syn, bylo "zaděláno" na boj o moc. Také když se narodila dříve dívka, mohlo to vyvolat nesoulad, protože se nenarodil dědic trůnu. I v dnešní době může rodinu ovlivnit otázka pohlaví narozeného dítěte. I dnes má tato záležitost vliv na okolnost jak je dítě v rodině přijímáno, jaký statut je dítěti prisouzen.

Jeden z prvních psychologů, který se zabýval sourozeneckými vztahy a jejich vlivy na život, byl Adolf Adler. Zdůrazňoval, že vliv pořadí narození lze nahlížet jako jeden z faktorů, který bude mít vliv na předurčení jistého typu osobnosti. Tato záležitost a vliv rodiny dle jeho názoru má zásadní vliv na to, jaký spolu budou mít sourozenci vztah a do jaké míry je sourozenectví ovlivní pozitivně, či negativně.²⁸

²⁶ LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Vyd. 5. Překlad Hana Kašparovská. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-7367-866-1., str. 11.

²⁷ NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 123 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2075-3., str. 15 - 18.

²⁸ DREIKURS-FERGUSON, Eva. *Adlerovská teorie: úvod do individuální psychologie*. Tišnov: Sursum, 1993. ISBN 80-85799-13-8., str. 26 - 28.

3.2 Sourozenecké pozice v rodině

Sourozenci se navzájem učí fungovat ve společnosti už v raném dětství, a to mezi sebou formou nápodoby, vymezováním se, konflikty a jejich řešením, žárlivostí, vyrovnáváním se s emocemi atd. Rodiče by měli napomáhat k tomu, aby mezi sebou děti uměly tyto situace zvládat. Pořadí narození, prvorozený, druhorozený či nejmladší je významné z hlediska zaujímání rolí v rodině. Díky tomu vznikají rodinné, ale i sourozenecké konstelace, které mají v budoucnu vliv na jedince a jeho začleňování do společnosti a budování vztahů. Pro dobrý rozvoj dětí a odnášení vzorců a hodnot mimo rodinu je důležité, aby rodiče zaujali příslušné výchovné stanovisko.²⁹

Ovlivnění vztahů mezi sourozenci určuje pohlaví a věkový rozdíl sourozenců. Čím je větší věkový rozdíl mezi sourozenci, tím je vzájemný vliv menší.

Adlerián W. G. Nicoll přihlíží i k těmto faktům:

„Čím více je v rodině soutěživosti, tím výraznější jsou účinky pořadí narození.

Typické je, že prvorozené a druhorozené dítě, zejména pokud jde o děti stejného pohlaví, jdou při hledání odlišným směrem.

Handicapované dítě zaujímá v rodině pozici mladšího dítěte.

Velmi úspěšné děti jsou pro sourozence výzvou, ale také mohou být zdrojem stresu.

Pohlaví formou gender role ovlivňuje životní plány dítěte.“³⁰

3.3 Prvorozený

Prvorozený má výjimečnou roli v tom, že je první. Dítě přichází na svět jako splnění snu nebo naopak jako nechtěné.³¹ Nějakou dobu je dítě jedináček, dokud ho o pozornost nepřipraví další sourozenec. Pokud se ale s narozením dalšího sourozence o dítě stará babička, teta nebo někdo jiný z rodiny, jeho pozice zůstává dále v pozici jedináčka, zároveň si dítě na nového sourozence může zvyknout a nemusí mu připadat jako „vetřelec“, protože dostává stále lásku od blízkého člověka a tím si začíná uvědomovat roli prvorozeného.³² Rodiče se teprve učí, jak se o dítě starat a při narození dalších dětí mají větší zkušenost, jak děti vychovávat, případně vědí čemu se vyvarovat.

²⁹ HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1168-3., str. 173 – 177.

³⁰ NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada, 2007. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2075-3., str. 24.

³¹ PREKOP, Jirina. *Prvorozené dítě: o sourozenecké pozici*. Překlad Daniela Vrbová. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-9004-1., str. 44.

³² ISAACSON, Clifford E. a Kris RADISH. *Pořadí narození: kdo doopravdy jsme*. Bratislava: Eugenika, 2006. ISBN 80-89227-31-7., str. 83 -91.

Pro rodiče je první dítě středem pozornosti. Na dítě jsou kladené velké nároky a očekávání, např. nesplněné rodičovské sny, starání se o sourozence, čímž se mohou stát prvorození dříve vyspělými. Dítě může být vystaveno labilitě z rodičovské nespokojenosti. Ve většině případů se stává, že dotyčný se stane „perfekcionistou“, který se snaží o to, aby bylo vše dokonalé, a tím přebírá velké břemeno. V pozdějším věku zjišťuje, že život perfektní není, což s sebou může nést neustálé zklamání.³³

Z důvodu ztráty pozice jedináčka prvorození získávají osobnostní rysy, které s jejich pozicí souvisí. Velmi často trpí pocitem viny, protože zjistí, že se o lásku musí dělit i s mladším sourozencem, mají pocit, že si lásku musí zasloužit, protože udělali něco špatného a je potřeba si pozornost a náklonnost matky vydobýt. S pocitem viny také souvisí i to, že dávají přednost potřebám ostatních lidí před svými, čekají, jaký názor si udělají ostatní, a poté podle toho reagují. Na základě zkušeností z dětství se snaží o dosažení lásky prostřednictvím úcty, obdivu, který hledají ve svých snech a snaží se být ve všem „nejlepší“, aby získali pochvalu.³⁴

3.4 Jedináček

Je známo více typů osobnosti jedináčků, jejichž osobnost závisí na výchově rodičů a okolnostech, do jakých se dítě narodilo. Povahu jedináčka může mít i dítě, které jedináčkem není a má jiné pořadí narození.³⁵ Jedináčci jsou velmi často vymodlené děti rodičů, kteří nemohli mít více dětí. Také jsou to děti, pro jejichž rodiče byla důležitá kariéra a nechtěli s dalším dítětem přijít o výhodnou pozici v zaměstnání. V neposlední řadě to jsou děti, které se do rodiny narodily jako neplánované, v horším případě jako nechtěné. Už tyto skutečnosti velmi často ovlivňují povahu dítěte, protože k tomu rodiče zaujmají určitý postoj.³⁶ Příliš ochraňující postoj dítě učí tomu, že je nesamostatné a rozmazlené. Rodiče, kteří zavedli pro dítě přísný řád, pravidla a mají vysoké nároky, mohou stejně jako u prvorozeného vypěstovat perfekcionismus, který očekávají od sebe i ostatních. Může s tím souviset i přehnaná zodpovědnost za ostatní. Tito jedinci mívají „ochraňující a spasitelský komplex“. Jedináčci se podobají prvorozeným, většinou se stávají brzy „malými dospělými“, protože jsou většinu svého času s dospělými, proto je

³³ Zemanová, Alena. Základní potřeby a sourozenecká konstelace. *Sociální práce*, 1999, 2, s. 5-9. ISSN 1213-6204., str. 7.

³⁴ ISAACSON, Clifford E. a Kris RADISH. *Pořadí narození: kdo doopravdy jsme*. Bratislava: Eugenika, 2006. ISBN 80-89227-31-7., str. 88 - 93, str. 94 - 95.

³⁵ Tamtéž, str. 67.

³⁶ NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada, 2007. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2075-3., str. 37 -39.

dobré, aby děti trávily co nejvíce času v dětském kolektivu.³⁷ Jedináčci mají rádi samotu, kterou si kompenzují svými imaginárními kamarády nebo hmotnými věcmi, které v jejich životě hrají důležitou roli a mají potřebu se na ně upínat. Nemají rádi, když je někdo vytrhne z činnosti, proto si tyto lidé postupem času rádi plánují činnosti, které mají pod kontrolou. Hodně jedináčků žije takzvaně ve svém světě a potřebují tak prostor pro sebe a svoje koníčky. Jsou rádi, když na ně není upřeno příliš pozornosti, aby mohli zůstat se sebou samými. Protože mají rádi dostatek prostoru, rádi si věci dělají „po svém“. Jedináčci se dokážou vcítit do druhých lidí a myslí si, že když onu věc cítí a vědí o ní sami, tak to musí cítit a vědět i ostatní. S tímto souvisí okolnost, že rádi ostatním dávají rady a myslí si, že jejich rady jsou často ty nejlepší, a když si to ostatní nemyslí, mohou se tak cítit našťvaně. Tento rys pramení z jejich fantazie, kterou využívali, když vymýšleli, jak se vypořádat se samotou.

Vzhledem k tomu, že jsou jedináčci úzce spjati se svými rodiči, mají tendenci sekundárně více přijímat charakteristiku rodičů. Díky unikům do svého světa je pravděpodobnější, že jsou jedináčci odolnější vůči nepříznivým životním okolnostem a dokážou se přes problémy lépe přenést, a zachovat si tak psychické zdraví.³⁸ Díky tomu, že je dítě v rodině jediné, tak se ukazuje, že má více šancí jak v rovině ekonomické, kulturní, výchovné, tak i ohledně zájmu rodičů.³⁹

3.5 Druhorozené a prostřední děti

U druhorozených dětí záleží na pohlaví a také zda se jedná o poslední dítě v rodině. Jestliže je druhý sourozenec stejného pohlaví, velmi často vzniká žárlivost, rivalita a boj o moc. U dívek to může být spojeno s tím, kdo je krásnější a chytřejší, u chlapců pak kdo je silnější. U odlišného pohlaví je tomu jinak. První narozená dívka se může pasovat do role druhé pečující mámy, což pro chlapce může být nepříjemné a s největší pravděpodobností se proti tomu bude chtít vymezit. Starší bratr je v roli ochránce, který ochraňuje svou sestřičku. Díky tomu má velkou šanci být v dospělosti vůči dívkám citlivý a vnímavý. Vzhledem k tomu, že každý má odlišné zájmy a preference,

³⁷ ČAPEK, Jan a Markéta ČAPKOVÁ. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-779-4., str. 47 - 49.

³⁸ ISAACSON, Clifford E. a Kris RADISH. *Pořadí narození: kdo doopravdy jsme*. Bratislava: Eugenika, 2006. ISBN 80-89227-31-7., str. 65 – 82.

³⁹ NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada, 2007. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-20753., str. 37 – 39.

mnohdy spolu sourozenci nemají potřebu bojovat. Z tohoto důvodu se může stát, že bude každý žít v roli jedináčka. Druhorozený nejeví takovou pozornost rodičů jako prvorozený a lépe se přizpůsobuje.

Prostřední dítě ze tří je mezník mezi starším a mladším sourozencem, u tohoto dítěte většinou rodiče přehlédnou důležité kroky v jeho životě, tzv. proplová mezi prsty. Proto je dobré, aby si rodiče na dítě vyhradili čas. Děti v tomto postavení bývají dobří vyjednávači, což se naučily ve vymezování mezi mladším a starším sourozencem. Dobře navazují vztahy, jsou přátelští, ale zároveň uzavření, mají zkušenost, že když něco chtěly sdělit, okolí jim nenaslouchalo. Rodiče na dítě nemají tak vysoké nároky, proto jsou tyto děti méně úzkostlivé a od ostatních nemají velká očekávání. Prostřední dítě ve velké rodině je kooperativní, umí také dobře vyjednávat a neočekává pozornost. Prostřední dítě v početné rodině je vychováváno i ostatními sourozenci, má v rámci daného společenství větší potřebu se prosadit a nalézt své místo v rodině.⁴⁰

3.6 Poslední narozený, „benjamínek“

Nejmladší dítě, neboli „benjamínek“, bývá roztomilý, okouzlující, dobrosrdečný, živý, ale zároveň moc malý na to, aby ho ostatní brali vážně, což může dítěti zůstat i po celý život. Jeho sourozenci ho ve všem předběhli, první krok, první školní den, první slovo, to vše rodiče už zažili. Jako nejmladší sourozenec má tedy nevýhodnou pozici v tom, aby se prosadil v oblastech, kde jeho sourozenci neprorazili. Dítě se musí potýkat s tím, že čelí ze stran sourozenců neustálým „ústrkům“. Rodiče mohou mít k nejmladšímu více přístupů. Lhostejný přístup z přepracovanosti rodičů, nebo naopak velmi pečující až ochraňující, kdy dítě nemá žádná pravidla a povinnosti. U nejmladšího dítěte je potřeba, aby bylo podporováno a mělo sebedůvěru v tom, že může být stejně dobré jako jeho sourozenci.⁴¹

S nálepkou nejmladšího se děti snaží vyrovnat tím, že chtějí dohnat své sourozence. Proto tyto děti bývají pracovitě a mají pocit, že něčeho dosáhnout stojí velké úsilí. Také přestávají být samy sebou, potlačují své myšlenky a nedokážou se tak orientovat ve stresových situacích, někdy dospějí až do bodu, kdy mají pocit, že jim nikdo nerozumí. To vše souvisí s pocitem, že musí být vyspělé a rozumné. Často se cítí odstrčeně a mají pocit, že o ně nikdo nejeví zájem. Dalším rysem osobnosti je to, že nechtějí být využívány

⁴⁰ ČAPEK, Jan a Markéta ČAPKOVÁ. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-779-4., str. 40 – 45.

⁴¹ Tamtéž, str. 46 - 47.

lidmi a dávají si velký pozor, aby se tomu tak nestalo. S pocitem vyspělosti rády přebírají odpovědnost za druhé, někdy se nám mohou zdát až příliš vyzrálé. Jsou také velmi ctižádostivé, neohrožené až agresivní.⁴²

3.7 Nejčastější problémy mezi sourozenci a výchovné stanovisko

Spory mezi sourozenci vznikají v každé rodině, což je přirozený jev mezi sourozenci. Nejčastější konflikty bývají kvůli boji o moc, soupeření o pozici v rodině, kdo má hlavní slovo, kdo si s čím bude hrát. Další konflikt souvisí s upoutáním pozornosti rodičů nebo sourozence. Rodiče by měli děti učit řešit konflikty vyjednáváním. Sami by měli být pro děti vzorem. Když rodič vstupuje do konfliktu, měl by zjistit, o co v konfliktu jde. V druhé fázi rodič zjišťuje, v čem spolu sourozenci souhlasí a hledají řešení, aby byli všichni spokojeni. Sourozenci se poté domluví, jakým způsobem kdo co udělá a co je ochoten uskutečnit pro vzájemnou spokojenost. Nalezením fungujícího řešení se ho pokouší uplatnit sami i v jiných případech. Do sourozeneckých konfliktů by se měl zapojovat rodič v co nejmenší míře a když už, tak v nejkrajnějších případech. Konflikty by se měli sourozenci učit řešit sami. Rodiče by si měli dávat pozor i na soutěživost a nepodporovat ji. Důležité je, aby každé dítě v rodině bylo oceňováno a podporováno a nemělo potřebu soutěžit. Dítě potřebuje cítit lásku, cítit se schopným a mít pocit, že patří do rodiny. Uspokojování potřeb dává dítěti pocit bezpečí a jistoty. Dítě je schopné navazovat s ostatními lidmi vztahy a mít v ně důvěru.

Úkolem rodičů je vychovat samostatné dítě, které umí čelit problémům. To se naučí tím, že důvěřujeme v jeho schopnosti. Děti by měly mít pocit, že chyby jsou podnětem k učení, nikoliv terčem kritiky. Děti jsou vnímavé, pozorné a podle toho, co od rodičů slyší, se utváří jejich osobnost.⁴³

⁴² ISAACSON, Clifford E. a Kris RADISH. *Pořadí narození: kdo doopravdy jsme*. Bratislava: Eugénika, 2006. ISBN 80-89227-31-7., str. 136 -153.

⁴³ ČAPEK, Jan a Markéta ČAPKOVÁ. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-779-4., str. 66 – 78.

4. Rozvrat rodiny

4.1 Před rozvodem a samotný rozvod

V případě, kdy rodina nefunguje, nastává rozchod nebo rozvod a tedy rozvrat rodiny. Rozchod partnerů má stejné důsledky jako rozvod, ale bez soudního vypořádání. Pokud se partneři nedokážou dohodnout na péči o dítě a výživném, může jeden z partnerů požádat o rozřešení soud. Rozvratem rodiny se budu dále zabývat z pohledu právního ukončení manželství, což má ve společnosti stále větší váhu než „soukromý“ rozchod partnerů, partneři ve většině případů mají stejné pocity jako rozvádějící se pár.

Rozvod je právní ukončení manželství rozhodnutím soudu. Než samotný rozvod nastane, předchází mu rozhodování. Záleží na tom, zda je jeden z manželů rozhodnutý toho druhého opustit, může již například mít i jiného partnera. Než se schyluje k rozvodu, nastává období ambivalence, kde jsou jasné známky krize vztahu (hádky, neschopnost kooperace, volno tráví partneři bez sebe, vzájemné vyhýbání atd.), někteří se snaží vztah ještě zachránit a uvažují nad tím, zda setrvat ve vztahu či nikoliv. Někdy pokus o sblížení vyústí v ještě větší konflikt.

Další fáze se nazývá vlastní rozvod, kdy jeden z manželů podá žádost o rozvod, někdy se na podání žádosti shodnou oba manželé.⁴⁴ Doba trvání rozvodu záleží na tom, zda se manželé umějí dohodnout o majetkovém vyrovnání, a v případě dětí, o jejich péči. Také záleží na emoční vyrovnanosti a odpoutání se. Pokud si jeden z manželů rozvod nepřál a nechce si situaci připustit, může proces „schválně“ protahovat. Když jsou v rozvádějící se rodině nezletilé děti, nastupuje zpravidla sociální pracovník OSPODu, kterému se říká kolizní opatrovník, ten by měl chránit zájmy dítěte v právních úkonech, aby nedocházelo ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem. Tento určený pracovník by měl zjistit, v jakých podmínkách dítě žije. Na základě šetření v rodině, rozhovoru s matkou, otcem i dítětem, pokud je k tomu věkově a mentálně vyspělé, by měl pracovník podat návrh soudu a soud pak rozhodne o tom, komu bude dítě svěřeno do péče. Rozhodnutí by mělo být vždy v nejlepším zájmu dítěte. Soud rozhoduje o tom, zda bude dítě ve společné péči, což se stává zřídka, v péči jednoho z manželů nebo zda bude dítě v péči střídavé. Pokud soud zjistí, že není vhodná výchova ani u jednoho z rodičů, může pověřit výchovou dítěte jinou osobu.⁴⁵ V případě rozhodnutí o svěřením péče o dítě jednomu z rodičů, v 90 % do péče

⁴⁴ MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X., str. 63-64.

⁴⁵ MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0968-3, str. 69 – 104.

matky, 8 % otcům⁴⁶, je druhému rodiči vyměřeno výživné a rodič má nadále k dítěti stejná práva a povinnosti jako v manželství. Velmi často se stává, že se rodiče ohledně péče o děti nemohou shodnout a vztahy bývají vyhrocené. V těchto případech může OSPOD nebo soud doporučit, či nařídit rodinnou mediaci, kdy mediátor pomáhá konstruktivně hledat řešení problému zúčastněných. Také může nařídit sociální poradenství, což zahrnuje poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy.⁴⁷

4.2 Rodinná situace s dětmi po rozvodu

V situaci po rozvodu mohou přijít spousty ambivalentních pocitů. Rozvod je psychickou zátěží a někteří lidé se s ním vypořádávají i několik let. Takový stav se nazývá emoční rozvod, člověk prožívá výkyvy nálad, chce být sám, je pro něho obtížné navázat vztah s opačným pohlavím, někdy se obrací pro pomoc i na psychologa, v tomto případě to bývají nejčastěji ženy. Bývalí manželé musí vybudovat nové rodinné zázemí jak pro sebe, tak pro svoje děti, což nějakou dobu trvá. Rodiče by se měli snažit naučit spolu komunikovat, protože i nadále zůstávají rodiči svých dětí, podílí se na jejich výchově a v nejlepším případě do svých sporů dítě vůbec nevtahují. Skutečnost bývá mnohdy jiná. Dítě je prostředníkem rodičů, kteří si jeho prostřednictvím vyměňují informace, které by měli řešit spolu mimo děti. Dítě může být také využíváno jako nástroj msty, kdy je popuzeno proti druhému rodiči, je mu bráněno ve styku s druhým rodičem, někdy jsou používány i výhrůžky. Těž může být postaveno do role poslední naděje, kdy si rodič myslí, že by se dal ještě vztah s bývalým partnerem zachránit. Dítě se může ocitnout i v roli náhradního partnera, kdy s ním rodič všechno sdílí a zapojuje ho do zásadních rozhodnutí, které dítěti nepřísluší. Může dojít i k tomu, že je dítě zanedbáváno, protože je rodič zaneprázdňen problémy, které prožívá v souvislosti s rozvodem.⁴⁸ Dítě je v rozvádějící se rodině vystavováno psychické zátěži stejně jako rodiče. Důsledky se nemusí projevit ihned, ale až v pozdější době, v různých vývojových stádiích. Nejčastější viditelné změny se ukazují ve škole, kdy se dítěti může díky stresu zhoršit prospěch. Rozvod může celkově pro dítě znamenat poruchy ve vývoji, někdy vznik psychopatologických obrazů, u chlapců

⁴⁶ MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X., str. 61

⁴⁷ MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0968-3, str. 122 - 123, str. 145 -146.

⁴⁸ MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X., str. 65 – 67.

až propuknutí antisociálního chování.⁴⁹ To bývá často spojováno s odchodem jednoho z rodičů, v naprosté většině případů s absencí otců.⁵⁰

V zájmu dítěte by měl pokračovat volný rodinný vztah, kdy jsou vztahy k dítěti obou rodičů zachovány a dítě je vnímá pozitivně. Dítě by mělo mít stálý pocit domova, proto se doporučuje, aby žilo u jednoho z rodičů a s druhým mělo častý kontakt i mimo pravidelné víkendové návštěvy, aby byl udržován stálý citový vztah k rodiči a naopak.⁵¹

4.3 Sociální práce s rodinami

Lidé, kteří prožívají krizové situace, sami nejsou mnohdy schopni získat odstup a řešit situaci s nadhledem a odpovědně vůči sobě, okolí a především vůči dětem. Teorie psychologického rázu vychází z pozorování reálného světa, chování a jednání lidí. Profesionálové sociálního oboru disponují znalostmi ze sociálních věd a umějí díky praxi pomoci klientům řešit problémy efektivněji, či jim dokonce mohou nabídnout řešení, jehož klient není v dané situaci schopen. Ve společnosti tedy sociální pracovníci plní nezastupitelnou roli a přispívají k lepším průběhům řešení sociálních problémů klientů. Tímto šetří společnosti prostředky a dá se říci, že vlastně mnohdy zachraňují lidské životy, či minimálně umožňují pozitivnější směřování lidských jedinců.

Je dobré zmínit, jaké sociální služby mohou rodiny využít v případě nefunkčnosti rodiny, rozvratu rodiny. Na státní úrovni by měla v současné vyspělé společnosti fungovat rodinná politika, která by měla rodinu podporovat v různých oblastech jako je finanční stránka rodiny, výchova dětí, zdravotní péče, bytová výstavba, podpora zaměstnanosti atd.⁵² Sociální služby, které jsou rodinám poskytovány, můžeme dělit podle délky trvání, prostředí, podle metod práce a podle toho, jaký byl podnět pro práci s rodinou. Mezi typy služeb poskytovaných rodinám patří krizové služby, které jsou poskytovány v případě ohrožení dítěte nebo dospělého, jde zde o krátkodobou a efektivní pomoc. Tato služba je součástí azylových domů pro děti a pro matky s dětmi. Krizové služby by měly navazovat na terapeutické programy pro dospělé, manželské páry i celé rodiny. Další službou je poradenství, což je služba ve specializovaných zařízeních, kde rodina řeší i s několika

⁴⁹ MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7., str. 46.

⁵⁰ MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X., str. 64.

⁵¹ MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7., str. 54 - 55.

⁵² MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0., str. 178.

odborníky rodinné problémy a výchovu dětí na základě několika schůzek. Poradenství slouží i k hájení zájmu a práv rodiny vůči jiným subjektům. Mezi další služby patří vzdělávací programy, které pomáhají v rozvoji rodičovských a rodinných kompetencí. Tyto programy probíhají formou jednodenních přednášek nebo víkendových kurzů. Další ze služeb jsou preventivní programy pro rodiny, kde je vysoká pravděpodobnost obtíží, nebo pro rodiny, kde je handikepované dítě, které představuje pro rodinu zátěž.⁵³ Další typ služby představuje sociální terapie rodin, která pomáhá k pochopení vztahů mezi členy rodiny. Může být prováděna s jednotlivci, manželskou dvojicí nebo i s celou rodinou.⁵⁴

Terapie by měla pomoci v komunikaci mezi jednotlivými členy, definování rolí, hranic a odpovědnosti každého člena, a to i mezi dalšími subsystemy, jako je manželská, nebo rodičovská dvojice a sourozenecké vztahy dětí. Terapie poskytuje zpravidla sociální pracovník, který pracuje při orgánu OSPOD nebo v sociálních nebo zdravotnických zřízeních, a to buď ve státní sféře, nebo v neziskovém sektoru. Pracovník pomáhá především klientům, kteří do terapie vstupují ve větší míře nedobrovolně, o to je toto náročnější práce, působení na klienta může být delší a složitější. Terapie je zpravidla nařízená buď soudem nebo OSPODem. Sociální terapie rodin rozhodně nenahrazuje terapii psychologickou, ta je zaměřena do hloubky psychiky a používá jiné techniky a ve většině případů do ní jedinec vstupuje dobrovolně. V sociální terapii jde především o zjišťování informací, podporu v komunikační oblasti a motivaci, práci s emocemi, pocity a získání nadhledu v problémových situacích.⁵⁵ Sociální terapie může být právě nejvíce nápomocná rodinám, které procházejí různými problémy a bez vnější pomoci by je nedokázaly řešit. Rozvrácené rodiny by měla sociální terapie podpořit v tom, jak udržovat dále funkční a kvalitní vztahy, a předejít tak vzniku patologie v právě rozvrácených rodinách.

⁵³ MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 8071785482., str. 195 – 198.

⁵⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0, str. 178.

⁵⁵ ZAKOUŘILOVÁ, Eva. *Speciální techniky sociální terapie rodin*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0583-8., str. 15 – 20.

5. Rekonstruovaná rodina

5.1 Zakládání rekonstruované rodiny

Když se po nějaké době v rodině uklidní atmosféra a všichni si začínají přivykat na novou situaci, pozvolna nastávají nové rodinné konstelace. Rodič zůstává s dítětem nebo dětmi sám, po nějaké době si ve většině případů najde partnera, který může, a nemusí mít děti z předešlého vztahu, popřípadě chtějí noví partneři svůj vztah stvrdit manželstvím a mít spolu další děti. Tyto modely mohou nastat i u rodiče druhého. Někdy se může stát, že rodič dítěte partnery střídá a nedaří se mu znovu navázat dlouhodobý a stabilní vztah. Dítě je spokojené, když vidí, že je jeho matka šťastná. Bývá tomu tak, když si najde po rozvodu nějaký nový uspokojivý citový vztah.⁵⁶

Pro přijetí nového partnera matky dítětem lze přisuzovat více okolností. Věk a pohlaví dítěte, mladší děti přijímají partnera lépe než starší děti v pubertě, zvláště pak chlapci, protože v něm mohou spatřovat konkurenci, to platí i v opačném případě, ve vztahu dcery a nové partnerky otce. Dále je to spokojenost matky v novém partnerském vztahu, osobnost matky a její vztah k dítěti, osobnost nového partnera a jeho vztah k dítěti. Také záleží na době od rozvodu rodičů do příchodu nového partnera a na otci dětí, jak se staví k novému partnerovi matky. To platí obdobně i pro případ, kdy je dítě v péči otce a přivede si novou partnerku. Rodiče by měli být s novým partnerem opatrní a brát ohledy na děti, které prožívají ztrátu rodičů, rodiny, tudíž pro ně není lehké přijmout někoho cizího, zvláště mladší děti mohou cítit úzkost a napětí. Samozřejmě je to individuální, některé děti přijmou partnera skoro ihned, některým to trvá déle, někomu se to však nepodaří nikdy. Pokud je dítě nuceno ihned přijmout nového partnera, i když to tak necítí, může prožívat zmatek v tom, kdo ho má a nemá rád, a v chápání lidských vztahů, což může vést k nedůvěře k ostatním lidem. Je důležité dát dětem dostatek času a partnera jim nevnucovat. Rodič by měl i nadále dítěti věnovat dostatek času, i když by chtěl svůj čas převážně trávit s partnerem, dítě by mělo mít stálý pocit lásky a přijetí, a to i za předpokladu, pokud rodič s partnerem stvrdí svazek sňatkem. Chování rodičů, vlastních i nevlastních, by mělo dítě posilovat v životní jistotě, nikoliv ho oslabovat.⁵⁷

Jak bylo zmíněno výše, s partnerem matky nebo otce mohou přicházet i jejich děti z předešlého vztahu, někteří partneři si pořídí i děti „nové“, to znamená, že se z neúplné rodiny stane rodina rekonstruovaná neboli doplněná. Nejenže se dítě musí naučit žít

⁵⁶ MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7, str. 46.

⁵⁷Tamtéž, str. 47 – 62.

s novým partnerem rodiče, ale i s jejich dětmi. Pokud tento model vznikne u matky i otce, vznikají pro dítě dvě nové, odlišné rodiny. V případě, že se rodič opakovaně rozvede, což v dnešní době není výjimkou a najde si nového dlouhodobého partnera, vznikají opět nové konstelace, které pro dítě bývají velmi nepřehledné a zmatené.

5.2 Vztahy s nevlastními sourozenci v rekonstruované rodině

Když přichází do rodiny mladší sourozenec, je to pro dítě určitý zásah, se kterým se učí žít. Zvláště když se má dítě vypořádat se sourozcem, který je pro něho naprosto cizí, tedy nevlastní či polorodý. V nově spojených rodinách bývají mezi sourozenci rozmanité věkové rozdíly. Setkávají se děti buď podobně staré, což mezi nimi může vyvolat rivalitu a konkurenci, nebo je odstup tak velký, že se vztah mezi nimi ani nemůže vyvinout. Vztahy s nevlastními sourozenci bývají mnohdy nepřehledné a složité. Matka, která má z předešlého vztahu děti a otec, který je má též z předešlého vztahu, se zpravidla snaží o to, aby se všechny děti sblížily a nabyly dojmu, že jsou sourozenci. Ve většině případů se děti potkávají jednou za 14 dní při víkendových návštěvách, pokud jsou v péči matky na obou stranách. Jestliže jsou děti novým vztahům nakloněny, může se rozvinout přátelské přijetí. Pokud jde o pravé rozvinutí sourozeneckého pouta a vzájemného vlivu na sebe, tak záleží, jak často se děti potkávají a jak dlouho spolu žijí a na kvalitě vztahu nových partnerů.

V případě, kdy se narodí do nové rodiny dítě, kde už je již dítě z předchozího manželství párů, nazýváme ho, jak již bylo zmíněno, polorodým. Dítě je většinou kladně přijímáno, protože dítě z předchozího manželství ví, že bude mít z půlky stejnou krev a bude mít v něčem podobné rysy jako jeho matka či otec. Samozřejmě také záleží jaké vztahy má starší dítě ke svému rodiči a partnerovi rodiče, zda jsou vztahy kladné či záporné. To vše má vliv na kvalitu vztahu k novému sourozcem. Záleží i na tom, jaký postoj zaujímá k těhotenství bývalý manžel, zda je se situací smířený, či není, podle toho se také o novém potomkovi jejich matky před dětmi vyjadřuje, otec je pro dítě stále totiž autorita, i když je vzdálený. Dalším vlivem je i to, jak se žena na dítě těší a jaký zaujímá postoj k partnerovi a svému novému dítěti. Ukazuje se, že pokrevní příbuznost ve vztahu nehraje tak velkou roli na utváření pevného vztahu mezi novými sourozenci. Ve velké míře záleží na dětech a dospělých, jak se budou snažit o to, aby byly všechny děti v rodině přijímány. Aby se mohly vztahy pozitivně rozvinout a fungovat, musí být nově složená rodina funkční, což je popsáno v kapitole o rodině.⁵⁸

⁵⁸ Tamtéž, str. 63 – 71.

6. Průzkum

6.1 Cíl průzkumu

Cílem tohoto průzkumu bylo zjistit, do jaké míry se změnilы sourozenecké vztahy se stávajícími i novými sourozenci po rozvodu rodičů, kteří si našli nové partnery a jaký význam mají sourozenci v životě respondenta. K tomuto stanovenému cíli jsem přiřadila další dílčí cíle.

Hlavní otázka

Jaký na tebe měli vliv sourozenci v bazální a rekonstruované rodině v dětství?

Otázka vychází z dílčích otázek a vyprávění respondenta.

Dílčí výzkumné otázky

1. Období rozchodu rodičů a vznik rekonstruované rodiny. (Vzpomínáš si, kdy se rodiče rozvedli a našli si partnera?)
2. Změna postavení v rodině s novými a stávajícími sourozenci. (Jak si myslíš, že se změnila tvoje pozice v rodině s novými a stávajícími sourozenci?)
3. Význam vlastních a nevlastních sourozenců v životě dítěte. (Jaký mají v tvém životě význam vlastní a nevlastní sourozenci?)

6.2 Metoda průzkumu

Jako metodu pro získání informací jsem použila kvalitativní metodu, kterou jsem se inspirovala z odborné literatury. Rozhodla jsem se tak proto, že mi přišla nejpřirozenější. Průzkum probíhal formou polostrukturovaného rozhovoru, který působí volněji a respondent se může více rozpovídat, v případě nejasností nebo nedostačující odpovědi mohu jako tazatel použít doplňující otázky. Rozhovor proběhl s každým respondentem zvlášť v klidném prostředí, všem bylo nabídnuto místo, kde chtějí rozhovor vykonávat. Všichni se rozhodli pro rozhovor v jejich domácím prostředí. V tu dobu, kdy byly rozhovory pořizeny, jsme byli u respondentů doma sami. S ohledem na citlivé téma mi přijde zvolené prostředí logické. Rozhovor s respondenty probíhal odpoledne, každý rozhovor trval zhruba 30 minut. Rozhovory proběhly na jaře roku 2017. Všichni respondenti byli seznámeni s účelem rozhovoru a jeho použitím v této práci. Pro navození atmosféry probíhal nejdříve neformální rozhovor, který nesouvisel s výzkumným

rozhovorem. Poté byl respondentům vysvětlen účel práce a rozhovoru. Následně respondenti vyjádřili ústní formou souhlas s použitím audio materiálu k této práci. Rozhovory byly nahrávány na telefon, poté jsem materiál přepsala do počítače a vyhodnotila.

6.3 Charakteristika zkoumaného vzorku

Respondenty pro rozhovor jsem vyhledávala ve svém okolí, a to především z důvodu citlivého a osobního tématu. Respondenty nějakou dobu znám, proto když jsem respondenty oslovila, zda by mi poskytli rozhovor, neodmítli. Z důvodu zachování anonymity jsem se rozhodla v této práci neuvádět pravá jména respondentů. Respondenti jsou stejného věku a jsou již dospělé osoby, dokážou o tématu souvisle hovořit s časovým odstupem. Pro rozhovor jsem oslovila 3 ženy, každá má jiné rodinné a sourozenecké konstelace před i po rozvodu rodičů. Důvod proč jsem si vybrala pouze ženy byl, že v širším okolí jsem nenašla muže, který by odpovídal danému vzorku. Zároveň je pro mě snazší bavit se o tomto tématu se ženami, které bývají mnohdy sdílnější. Rozhodně by bylo zajímavé porovnat vzorky mužů a žen s větším množstvím respondentů.

Tabulka č. 1

	Plnorodí sourozenci	Nevlastní sourozenci	Polorodí sourozenci
Kamila, 25 let	0	0	3
Zuzana, 25 let	2	2	0
Renata, 25 let	0	1	2

6.4 Rozhovory

Kamila, 25 let

Kamila se narodila do rodiny, kde byla již polorodá sestra ze strany matky. Zastávala tak roli mladší sestry. Po rozvodu rodičů se situace změnila, po delším čase se narodili další polorodí sourozenci z otcovy i matčiny strany.

1. Období rozchodu rodičů a vznik rekonstruované rodiny. (Vzpomínáš si, kdy se rodiče rozvedli a našli si partnera?)

Kamila se narodila do rodiny, kde byla již o 4 roky starší sestra z předchozího manželství ze strany matky. Otec Kamily se o její sestru staral jako o vlastní dceru. Rodiče Kamily se rozvedli v jejích 7 letech, matka si našla partnera a to byl také důvod k ukončení manželství s Kamiliným otcem. Dále Kamila byla ve střídavé péči. Nejprve den po dni, poté týden po týdnu a nakonec měsíc po měsíci. Takto to trvalo do jejích 15 let, kdy přešla Kamila do péče svého otce, ale její starší sestra po celou dobu zůstávala v péči u jejich společné matky. Matku Kamila vídala po vzájemné domluvě.

Matka měla několik partnerů. První partner měl z předchozího manželství 3 děti, které byly v péči jejich matky a jezdily jednou za čtrnáct dní za svým otcem. Vztah s těmito dětmi měla Kamila spíše neutrální. Po dvou letech se matka a partner rozešli, matka Kamily si našla po nějaké době nového partnera, se kterým má syna, Kamile bylo v té době 15 let. Toto soužití matky Kamily a jejího partnera skončilo po narození dítěte, o které otec dítěte dodnes nejeví zájem.

Otec Kamily po rozvodu zůstal 2 roky sám s Kamilou a poté si našel partnerku, kterou si vzal a je s ní dodnes. Když bylo Kamile 14 let, narodila se jejímu otci a jeho manželce dcera. Když bylo Kamile 16 let, manželka otce se s dcerou odstěhovala kvůli jinému partnerovi a Kamila se svým otcem zůstala sama 2 roky, poté se manželka vrátila zpět. V 18 letech Kamila musela odejít do svého bytu, který jí otec koupil, protože si manželka otce nepřála s Kamilou žít.

2. Změna postavení v rodině s novými a stávajícími sourozenci. (Jak si myslíš, že se změnila tvoje pozice v rodině s novými a stávajícími sourozenci?)

Kamila se narodila do rodiny, kde měla roli druhorozené mladší sestry, protože v rodině byla starší polorodá sestra, kterou měla matka z předchozího manželství. Kamila uvedla, že nikdy neměla pocit, že by sestra byla nevlastní.

Po rozvodu se dlouho rodiče nemohli dohodnout, kdo Kamilu bude mít v péči z důvodu, že ani jeden z rodičů o ni nejevil velký zájem. Rodiče řešili přes Kamilu své spory, především šlo o peníze, nedokázali se shodnout, kdo co Kamile zaplatí. O Kamilu se často starala její babička. Když byla Kamila ve střídavé péči a přijela k matce domů, starala se o ni starší sestra, protože matka hodně pracovala. Podotkla, že když ale přijela, cítila se odtažitě, protože její sestra měla s matkou lepší vztah. V době, kdy u matky bydlel první přítel a jeho děti jezdily jednou za 14 dní k nim na návštěvu, tak popsala, že doma bylo hodně rušno. S dětmi měla přátelský vztah, občas se společně s někým z dětí proti někomu „spikla“, nikdy ale neměla pocit, že by se u nich vytvořilo sourozenecké pouto. Když bylo Kamile 14 let, narodila se mladší sestra z otcovy strany. Kamila se pasovala do role starší sestry, ale jelikož s mladší sestrou dlouho nežila, tak si k ní nevytvořila takový vztah, jako ke své první sestře. Kamila uvedla, že pokud by se sestra narodila o pár let dříve, vztah by byl pravděpodobně hlubší. Dále Kamila popsala, že se její pozice v očích rodičů nezměnila, protože nikdy neměla pocit, že by u rodičů byla na prvním místě. Dodala, že se cítila více odstrčeně než předtím. Důvodem bylo, že rodiče vždy upřednostňovali své partnery. Také oba partneři, jak ze strany otce, tak ze strany matky Kamilu neměli rádi. Když se narodil její bratr z matčiny strany, bylo Kamile 15 let, měla obdobné pocity jako s mladší sestrou. Nakonec Kamila uvedla, že její mladší sourozenci, jak bratr, tak sestra, jsou vychováváni jako jedináčci. Pamatuje si, že se o sourozence často starala. Také uvedla, že sourozenci mají rozhodně větší péči a zájem rodičů, než měla ona. Kamila popsala, že nikdy neměla pocit, že by v těchto dvou nových rodinách, které rodiče založili, měla významné místo, jsou to pro ni dvě uzavřené rodiny. Připadala si spíše jako „přítěž“. I přesto má dnes Kamila s rodiči i mladšími sourozenci přátelský vztah, pravidelně se vídají.

3. Význam vlastních a nevlastních sourozenců v životě dítěte. (Jaký mají v tvém životě význam vlastní a nevlastní sourozenci?)

Největší význam má pro Kamilu její starší sestra, může se jí se vším svěřit, kdyby ji neměla, cítila by se asi hodně sama, ve všech zlomových životních událostech jí pomohla a může se na ni kdykoliv obrátit. V rozhovoru se několikrát o starší sestře zmiňovala, jak je pro ni důležitá. Mladší sourozence popsala: *„Jsou to nějaký mladší děti, oni vědí, že jsem jejich sestra, myslím si, že mě tak i berou, já je také vnímám jako sourozence, ale s větším odstupem, a pokud se mě někdo zeptá, kolik mám sourozenců, odpovím 3.“* Kamila si také

myslí, že v každé rodině zastupuje jinou roli, přímo podotkla, že na návštěvě u otce se cítí jako starší sestra, u matky se cítí jako prostřední dítě ze tří.

Shrnutí

Z rozhovoru jsem usoudila, že měla Kamila obecně ve své rodině velmi nelehkou pozici. Z rozhovoru také vyplynulo, že se cítila hodně sama, přestože má velkou rodinu. Nepřipadala si nikde přijímána a snažila se ve své rodině najít si místo, což se nedařilo. Ze začátku byla mladší sestrou. Poté se musela vyrovnávat s cizími dětmi partnera matky. U otce byla nějakou dobu jedináček. V období puberty se jí narodili dva sourozenci, jak v rodině otce, tak v rodině matky. Kamila si opět hledala v rodině své místo. Poté nastal v obou rodinách znovu rozvrat, když matku opustil partner a otce jeho manželka. V té době se Kamila hodně upnula na kamarády a svého tehdejšího přítele, nechtěla si připadat opuštěně.

Pokud bychom mluvili o vlivu mladších sourozenců na Kamilu, tak je minimální. Sourozenci spolu nežijí a jsou o mnoho let mladší. Kamila byla nepřijímána i u obou partnerů, a proto najít si vztah k novým dětem bylo určitě těžké, zde mohly přijít i pocity žárlivosti, protože mají sourozenci, jak Kamila uvedla více pozornosti. To, jaký vztah mezi nimi bude, záleží hodně na Kamile. Když jsem se ptala, jaký vliv na ni měla starší sestra, řekla: „*Ona mě hodně vychovávala, ale jaký vliv na mě měla, to nevím, asi takovej, že mi s hodně věcma pomohla, ale jinak to nedokážu popsat*“. Myslím si, že starší sestra Kamilu ovlivnila, je to patrné z toho, že v rozhovoru o sestře často a pozitivně mluvila, starší sestry spolu mají dodnes hezký vztah.

Kamila v rozhovoru často opakovala, že spoustu věcí vytěšnila a chce na některé věci z dětství zapomenout. Nakonec podotkla, že si ze své rodiny odnáší to, že by nechtěla, aby její děti nepoznaly lásku a pohlázení jako ona. Hodně se upíná na své přátele a nynějšího přítele, protože se bojí samoty. V rozhovoru jsem si všimla, že i když byl rozhovor směřován na otázky k sourozencům, hodně debatu směřovala k tomu, jak se obecně v rodině cítila a jak se k ní chovali rodiče.

Vzhledem k tomu, že Kamilina rodina byla mnohokrát rozvrácena, bylo pro Kamilu primární najít rodinnou stabilitu a jistotu u svých rodičů. Domnívám se, že toto mělo na Kamilu zásadní vliv, sourozenci v tomto případě hráli až sekundární roli, dokonce i vztah ke své starší sestře byl méně významný.

Zuzana, 25 let

Zuzana je nejmladší ze tří plnorodých sourozenců, její otec se znovu oženil s partnerkou, která má 2 děti z předchozího manželství.

1. Období rozchodu rodičů a vznik rekonstruované rodiny. (Vzpomínáš si, kdy se rodiče rozvedli a založili novou rodinu?)

Zuzana se narodila do rodiny jako poslední ze tří dětí. Má dva vlastní starší bratry. Mladší bratr je starší o 1,5 roku a nejstarší bratr je starší o 6 let. Když byl Zuzaně 1 rok, otec rodinu opustil, protože si našel jinou partnerku a rodiče se tak rozvedli. Všechny děti zůstaly v péči matky, otec si děti k sobě bral jednou za 14 dní, ale po čase zájem upadl. S matkou už otec po rozvodu nikdy nevycházel dobře. Většinou se dohadovali kvůli výživnému, otec nechtěl na děti platit. Též se dohadovali kvůli tomu, že si nechtěl brát děti na víkendy. Většinou si bral děti pouze na Vánoce a o letních prázdninách. Když byly děti starší, bral si je otec podle dohody s dětmi. Poprvé si Zuzana uvědomila, že spolu rodiče nejsou, když byla ve školce a paní učitelka se ptala, jak se jmenuje otec příjmením a ona to nevěděla. Otec si po nějaké době stávající partnerku vzal a vychovával s ní její dvě dcery, které měla partnerka z předchozího manželství, další děti spolu neměli. Matka Zuzany byla dlouhou dobu sama. Našla si partnera, který chtěl děti, ale ona už děti nechtěla, proto se také rozešli. Zuzanina matka si našla dalšího stálého partnera, když bylo Zuzaně 12 let. Partner byl bezdětný a děti ani nechtěl. Po 10 letech ale vztah nevyšel a matka momentálně žije sama.

2. Změna postavení v rodině s novými a stávajícími sourozenci. (Jak si myslíš že, se změnila tvoje pozice v rodině s novými a stávajícími sourozenci?)

Změna podle Zuzany přišla tehdy, když odešel otec, začala to však vnímat, až když byla starší. Nejstarší bratr převzal roli otce. Stal se rozumným a dospělejším. O Zuzanu a druhého bratra se staral. Když byla Zuzana starší, vnímala, že otec má jiný vztah k nejstaršímu bratrovi, otec mu často volal, chtěl si ho i brát k sobě a dával ho Zuzaně a druhému bratrovi za příklad. S druhým bratrem na nejstaršího bratra žárlili, občas se kvůli tomu hádali. Také si vzpomíná, že měli mezi sebou konflikty, kdo za odchod otce může. Oba bratři se zastávali otce, Zuzana matky. Když měla jet Zuzana s bratry k otci, netěšila se. Jediný, kdo měl z návštěvy radost, byl nejstarší bratr, k němu se otec choval

podstatně jinak a lépe. Necítila se u otce dobře, nová manželka otce neměla Zuzanu nikdy ráda. Navíc jí stále otec předhazoval, že vypadá a chová se jako její máma.

Zuzana s dětmi otcovy nové ženy moc nevycházela, jsou starší asi o 10 let, ani neví, kolik jim přesně je. Zuzana uvedla: „*Otec vždycky chtěl, abychom byli velká rodina, ale to nejde, jeho rodina je ta, se kterou žije, vychoval v ní dvě děti*“. Několik let jsou Zuzana i bratři s otcem v minimálním kontaktu.

Se svým druhým (mladším) bratrem měla Zuzana vždy hezký vztah. Chovali se k sobě jako sourozenci. Prali se, bratr ji ochraňoval, měli spolu i podobné zájmy a styl hudby. Občas si připadala, že měla vlastně jen jednoho sourozence. Nejstarší bratr měl jiné zájmy a své kamarády, ale poté, co se nejstarší bratr odstěhoval, tak ho Zuzana začala brát jako nejstaršího bratra. Uvedla, že je to asi tím, že už tam s nimi nežije. „*Teď je to o něčem jiným, už jsme opravdoví sourozenci. S druhým bratrem jsme byli opravdu sourozenci vždycky, ale teď jsme všichni tři sourozenci.*“

3. Význam vlastních a nevlastních sourozenců v životě dítěte. (Jaký mají v tvém životě význam vlastní a nevlastní sourozenci?)

Zuzana uvedla, že oba vlastní bratři jsou pro ni velmi důležití, když se něco stane, ví, že má někoho, kdo se za ni postaví. Bratři jsou pro Zuzanu vzor mužství. Líbí se jí, jak se oba chovají ke svým rodinám a jsou zodpovědní. Zuzana má s bratry velmi hezké vztahy a navzájem se podporují. Kdyby bratry neměla, cítila by se osaměle. Zuzana uvedla, že ji bratři nejvíce ovlivnili v tom, že musí být člověk samostatný. „*Kluci si uměli vždycky se vším poradit, mě učili to samé, musela jsem být ve všem silná, bylo těžké obstat jako holka mezi dvěma rukama.*“ Myslí si, že kdyby měla sestry, byla by více ženštestjší. Dodala, že se to teď v dospělosti musí učit. K nevlastním sourozencům Zuzana uvedla, že k nim nemá skoro žádný vztah. Spíše ji mrzí, že otec má s nevlastními dětmi hezčí vztah než s vlastními dětmi, vždy je upřednostňoval. Tuto okolnost Zuzana hodně řešila v pubertě, kdy jí otec chyběl, teď se s touto skutečností učí žít a pracovat. Přítel matky nikdy roli otce nenahradil, nikdy ho tak nebrala, protože si s ním nikdy nevytvořila takový vztah, nebyl pro ni mužským vzorem, tak, jako jsou třeba bratři.

Shrnutí

Je vidět, že tuto rodinnou a sourozeneckou konstelaci ovlivnil hodně otec rodiny. Když otec odešel, jeho nejstarší syn převzal roli otce, a když byl nejstarší syn dospělý a rodinu opustil, mohl se této role vzdát. Tato okolnost změnila i to, že Zuzana měla najednou bratra jednoho. Otec měl nejsilnější pouto k nejstaršímu synovi. Vzhledem k tomu, že s ním poměrně dlouho žil, utvořil si k němu dostatečný citový vztah, což se o dalších dvou dětech konstatovat nedá, žil s nimi krátkou dobu. Vliv na vztah mezi sourozenci mělo upřednostňování nejstaršího bratra a nevlastních sourozenců, což mezi dětmi způsobovalo rivalitu. Zuzana si neutvořila vztah se svými nevlastními sourozenci, což je pochopitelné, netrávili spolu v podstatě žádný čas, tedy se vztah nemohl vytvořit. Myslím si, že je těžké vyrůstat s tím, že otec žije s cizími dětmi, které vychová, a o své tři děti nejeví velký zájem. Toto chování otce musí v dítěti vzbuzovat deprivaci a nejistotu. Dva chlapci ztratili mužský vzor a tak se ho museli učit od sebe, to platí zároveň i pro Zuzanu, která mohla částečně vidět mužský vzor ve svých bratrech, zejména v starším z nich.

Renata, 25 let

Renata se narodila jako jedináček a od mala vyrůstala se svým mladším nevlastním sourozencem. Později se jí narodili dva polorodí sourozenci z otcovy strany.

1. Období rozchodu rodičů a vznik rekonstruované rodiny. (Vzpomínáš si, kdy se rodiče rozvedli a založili novou rodinu?)

Renata se narodila do rodiny jako jedináček. Ve 2 letech se její rodiče rozvedli. Matka očekávala od partnera něco jiného, měla pocit, že se dobře nestará o rodinu. Po rozvodu se matka s otcem přestali bavit. Otec se nesmířil s tím, že ho manželka opustila a chtěl mít Renatu ve své péči, což se nepodařilo. Matka tedy dostala dceru do péče, otce Renata navštěvovala jednou za 14 dní. Nějakou dobu byla matka s dcerou sama, ale poté si našla partnera, se kterým žila a později si ho i vzala, manželství trvá dodnes. Renatě byly tehdy 4 roky. Partner měl z bývalého manželství dceru a syna. Partner si vzal syna do své péče, je mladší než Renata o 1,5 roku. Dcera zůstala v péči matky, ale vzájemně se sourozenci nenavštěvují. Renata tedy od svých 4 let žila se svým nevlastním sourozencem, se setrou nevlastního bratra se viděla asi 2x v životě, proto v tabulce č. 1 uvádím pouze

nevlastního bratra. Renatina matka nevlastního bratra brala jako svého syna. Manželé spolu chtěli mít další děti, ale to se nepodařilo.

Renatin otec neměl dlouho vážný vztah, ale po nějaké době si našel bezdětnou partnerku, kterou si vzal. Mají spolu dvě děti. Její mladší sestra se narodila, když bylo Renatě 6 let, mladší bratr se narodil o 3 roky později. Otec byl s druhou manželkou 15 let, před čtyřmi roky se rozvedli, což Renatu mrzí, otec byl z druhého rozvodu velmi zklamaný, protože se rozvádět nechtěl.

2. Změna postavení v rodině s novými a stávajícími sourozenci. (Jak si myslíš, se změnila tvoje pozice v rodině s novými a stávajícími sourozenci?)

Renata popsala, že se svým nevlastním sourozencem měla vždycky hezký vztah. Bere jej jako sourozence vlastního, protože spolu žili od malička, nevidí v tom rozdíl, nerada používá slovo nevlastní sourozenec, protože takový pocit nemá. Hodně si s nevlastním bratrem pomáhali, když se rodiče hádali, což bylo celkem často, byl jí vždy oporou. Ze začátku si na sebe museli zvykat, nedocházelo jim, že spolu budou žít, nechtěli si spolu ani hrát. Nevlastní otec později dost pil a byl agresivní na děti i matku, Renata se ho bála, matka začala později s manželem pít také, tím se zvyšovaly hádky, a tak byli často s bratrem odkázáni sami na sebe, občas měla pocit, že si rodiče žijí sami pro sebe. Než začala Renata chodit do školy, říkala nevlastnímu otci „tati“, v určitém období začala nevlastního otce oslovovat jménem, uvědomila si, že má pouze jednoho otce (nepamatuje si přesně, kdy to bylo). Matka chtěla dát Renatě příjmení po druhém manželovi, ale to si vlastní otec nepřál, takže z toho nakonec sešlo. Také si pamatuje, že jí matka říkala, jestli by chtěla dalšího sourozence. Ona dalšího sourozence nechtěla, protože měla pocit, že si s nevlastním bratrem vystačí, a hlavně nechtěla, aby ho měla s nevlastním otcem.

Když se Renatě narodili další napůl vlastní sourozenci z otcovy strany, byla všude nejstarší, to se také od ní očekávalo, ona si tak i připadala „*Táta na mě byl přísný, když jsem u něj byla, musela jsem být sourozencům příkladem.*“ Také uvedla, že se jí k tátovi občas nechtělo jezdit, protože manželka otce byla náladová a často si na Renatě „vylévala“ vztek. S dětmi má Renata hezký a blízký vztah, který se ale budoval, občas totiž na sebe sourozenci žárlili. Manželka otce dělala mezi jejími dětmi a Renatou rozdíly, otec Renaty se jí musel často zastávat, zároveň chtěl, aby u nich doma byla Renata respektována. V pubertě se mezi Renatou a otcovou manželkou vztah ustálil.

3. Význam vlastních a nevlastních sourozenců v životě dítěte. (Jaký mají v tvém životě význam vlastní a nevlastní sourozenci?)

Pro Renatu jsou významní všichni tři sourozenci. Rodiny od sebe ale vždy odlišovala. Když byla u mámy, měla jednoho sourozence, když byla u táty, měla sourozence dva. Nevlastního sourozence brala vždy jako vlastního. Podotkla, že by se doma bez něj cítila sama. Když jsem se ptala, v čem si myslí, že ji nevlastní sourozenec ovlivnil, tak chvíli přemýšlela, ale jen řekla, že si byli vždy oporou, nic jiného ji nenapadlo. Sourozenci z otcovy strany ji ovlivnili až později, když byla sestra starší „dělaly“ spolu holčičí věci. V dnešní době jsou nejlepší kamarádky a stýkají se i několikrát do týdne. Renata také uvedla, že má spousty kamarádů, kteří jsou mladší, protože si nevlastní bratr vodil domů kamarády, se kterými si Renata také rozuměla. To samé má i se sestrou. Asi nejvzdálenější vztah má ke svému polorodému mladšímu bratrovi, který je o několik let mladší. Situace se zkomplikovala, když se jejich otec rozvedl se svojí druhou manželkou. Děti jsou v péči bývalé manželky otce a Renata tak svého mladšího bratra vídá zřídka, což jí velmi mrzí.

Shrnutí

Renata žila se svým mladším nevlastním bratrem od útlého věku, vzhledem k tomu, že spolu žili od tak raného věku, podařilo se navázat sourozencké pouto, které nebylo „zpřetrháno“ odchodem rodičů. Renata musela cítit za svoje sourozence velkou zodpovědnost, protože byla nejstarší dítě. S polorodými sourozenci se podařil navázat vztah, protože byla s otcem a dětmi pravidelně v kontaktu a otec se snažil, aby vztah fungoval. Mladší sourozenci měli na Renatu vliv v tom, že se dokáže bez problému bavit s mladšími lidmi, než je ona.

6.4 Shrnutí výsledků

Z rozhovorů vyplynulo, že pro dítě je důležitá především rodina jako celek (mít v rámci dané situace pevné rodinné zázemí). Vzhledem k tomu, že má každá respondentka jinou rodinnou konstelaci, vlivy sourozenců jsou individuální, ale i tak bylo možné najít jistou shodu.

Podobnost vidím v tom, jak dlouho spolu sourozenci tráví čas a jaký je mezi nimi věkový rozdíl a zda je partner či partnerka jejich rodičů přijímá či nikoliv, důležité je především stanovisko konkrétního rodiče. Každá respondentka pocítila, alespoň z jedné strany v nové rodině nepřijetí od partnera rodiče, což mělo negativní vliv na vztah mezi sourozenci. Všechny respondentky uvedly, že vztah se sourozenci, se kterým trávily větší část svého života, je pro ně důležitý a cítily by se bez nich osaměle. Všechny podotkly, že si v těžkých chvílích v rodině byli navzájem se sourozencem oporou, což jejich vztah posílilo. Ve dvou případech museli sourozenci respondentek zaujímat jinou roli než sourozeneckou, z důvodu odchodu jednoho z rodičů, převzali tak větší zodpovědnost o provoz domácnosti.

Všechny respondentky, jejichž rodiče založili novou rodinu, tak v nové rodině nenalezly plně funkční vztah s partnerem či partnerkou otce nebo matky.

6.5 Diskuze

V průzkumu jsem se zajímala o to, jaké má dítě postavení v rodině, a to z pohledu sourozeneckých konstelací v rekonstruovaných rodinách. Za poslední roky se zvýšil počet rozvedených rodin s dětmi. Je velmi časté, že rozvedení rodiče zakládají novou rodinu se svými dětmi a dětmi nového partnera či spolu mají další dítě, tím se stává rodina tzv. rodinou rekonstruovanou. Z tohoto důvodu nastávají nové rodinné a sourozenecké konstelace, které nejsou vždy pro dítě jednoduché. V průzkumu jsem se zajímala o pozadí rodiny, abych zjistila, jaké vlivy rodina na sourozenecká pouta měla.

Velmi záleží na tom, jak říká Matějček, zda jsou rodiče schopni napomoci vztahům mezi novými sourozenci a zda je nová rodina funkční. Pokud nastane situace, kdy jeden rodič nezastává svou roli, nebo v rodině chybí, tak ji většinou přejímá jedno z dětí, jak uvádí Matoušek. Dvě respondentky tento názor potvrdily, v tomto případě to byli nejstarší sourozenci v rodině. Jako velmi důležitou považují dobu, kterou spolu děti tráví, proto, aby se mohlo rozvinout sourozenecké pouto a byl zde vzájemný vliv, je důležité, aby spolu sourozenci trávili čas a vyrůstali alespoň část dětství spolu, což se v odpovědích také projevilo, souvisí s tím i věk sourozenců a jejich věkový rozdíl. Všechny respondentky uvedly věkový rozdíl jako zásadní k jejich vztahu k sourozenci, kde si byli věkově blíží, a mohli tak spolu trávit společný čas, utvořilo se mezi nimi hlubší pouto, to samé uvádí v literatuře i Matějček.

I když byly otázky směřovány na respondentky a vztah k sourozencům, což od začátku rozhovoru respondentky věděly, všechny hodně mluvily o tom, jak se v rodině obecně cítily a jaký to na ně mělo vliv, z toho usuzuji, že sourozenecké konstelace nelze dělit od konstelací rodinných, které velmi ovlivňují přístup dítěte k ostatním sourozencům, buď je rodinná situace může sblížit, či naopak. Dále záleží na tom, jaký vztah má nový partner k dětem a naopak, jak opět uvádí Matějček. Ve všech třech rozhovorech se toto ukázalo jako zásadní pro vztah dítěte v nové rodině, všechny tři respondentky pocítily nepřijetí, alespoň u jednoho partnera rodičů, což mělo negativní vliv na sourozenecké vztahy. Také se ukázalo, že pokud se rodiče rozvedou, dítě bere dvě rodiny jako samostatné, dítě v každé rodině zastává jinou roli, což se potvrdilo ve všech třech případech.

Další věc, která je důležitá pro budování vztahu mezi sourozenci, je, jak rodič upřednostňuje svého partnera před svými dětmi, nebo zda je v rodině upřednostňováno

nějaké dítě, což se opět ukázalo ve všech případech, respondentky se cítily frustrovaně, což vyvolávalo rivalitu a hledání svého místa v rodině.

Na to, jak se sourozenci ovlivňují v rekonstruované rodině, má do velké míry vliv celková atmosféra rodiny, konkrétní vlivy jsou u každého individuální, podle Nováka záleží na dalších aspektech, jako je pohlaví, pořadí v rodině atd., ale všechny se shodly na jednom, a to, že jim sourozenci ať vlastní, polorodí či nevlastní, kde bylo vybudováno sourozenecké pouto, byli vždy oporou, všechny tři respondentky uvedly, že by se cítily bez sourozenců samy, domnívám se, že je to především z důvodu nelehké situace v rodině, a to, že se v nejbližší rodině museli sourozenci spoléhat sami na sebe. I když tedy není rodina funkční, může vztah mezi sourozenci fungovat právě díky sblížení v nelehké rodinné situaci. I když se rodiče všech respondentek snažili vytvořit novou rodinu, tak se vztah s novými partnery rozpadl, nebo nebylo možné vytvořit harmonické rodinné pouto se všemi členy. Rozhovor pro respondentky nebyl jednoduchý, občas na nich bylo vidět, že téma ohledně situace v rodině je stále citlivé, tedy z mého pohledu nedořešené.

Protože se s respondentkami znám delší dobu, moje dotazy mohly směřovat spíše do roviny zvědavosti než zjišťování údajů. Myslím, že kdybych se ptala cizích respondentů, které neznám, asi bych nešla v tématu tolik do hloubky a možná bych se dozvěděla i jiné informace, které by však asi byly více formální. Pro doplnění komplexní anamnézy rodiny by bylo zajímavé udělat rozhovor i s ostatními sourozenci v rodině a výsledky mezi sebou porovnat, a to i s delší časovou osou, aby bylo vidět, jak se vztahy prolínají a jaký má každý ze sourozenců na rodinu náhled a jak se v rodině cítil.

Závěr

V této práci jsem se zabývala vlivy sourozeneckých konstelací v rekonstruované rodině a jejich dopady na život dítěte. V první části byly popsány vnější vlivy na dítě a problémy, které mohou souviset s určitými změnami v rodině a mohou mít dopad na vývoj dítěte, potažmo na celý život. Uvědomuji si, že vzorek tří respondentů je pro porovnání jevů mezi respondenty malý, ale v práci jsem se chtěla zaměřit spíše na aspekt rekonstruovaných rodin a nazírání na tento fakt z různých lidských pohledů a najít jistou podobnost, či rozdílnost. V diplomové práci by bylo zajímavé zaměřit se na kvantitativní výzkum, kde by byl větší vzorek respondentů a zkoumaly by se vztahy a míra vlivu mezi sourozenci až např. ve střední dospělosti, aby bylo vidět, jak se vztahy vyvinuly. Dalším zajímavým výzkumem by mohl být vliv rekonstruovaných rodin na jedince v zakládání jejich budoucích rodin a fungování vztahů uvnitř rodiny.

Na začátku bylo moje očekávání takové, že zjistím větší míru vzájemného vlivu sourozenců, ale zjistila jsem, že sourozenci jsou jen část celé „skládanky“ rodiny, která je pro jedince důležitá komplexně a to jak z hlediska pocitu, které dítě v rodině má, tak z hlediska toho, jak je dítě v rodině přijímáno, proto vnímám tedy vztahy mezi sourozenci jako sekundární. Na druhou stranu pokud rodiče nefungují a je mezi sourozenci vybudováno pouto, může být sourozenec dobrým „partákem“ pro překlenutí obtížných situací v rodině a sourozenci si mohou být vzájemnou oporou, což se ve všech třech případech potvrdilo.

Ukázalo se, že dítě a jeho vztahy se sourozenci jsou ovlivněny především tím, jaký postoj k nim zaujímá autorita, tedy rodiče, potažmo nový partner rodiče, a zda je rodina funkční, či nikoliv. Ve všech případech rozhovorů se v nově rekonstruovaných rodinách objevily problémy a rodina nebyla funkční, nebo nový partner z rodiny odešel. Na každého respondenta měla rekonstruovaná rodina jiný individuální vliv, který je dán rodinnými konstelacemi v rodině (počet sourozenců, pořadí, funkce rodiny atd.). Například Kamila z nedostatku lásky v dětství a díky upřednostňování sourozenců rodiči, lpí na svých kamarádech a partnerovi. Zuzana si z dětství díky svým bratrům odnáší vzor mužství, který ji ovlivnil v nahlížení na sebe sama. Renata si rozumí spíše s mladšími lidmi a má pocit zodpovědnosti proto, že byla všude starší sestrou. Tyto veškeré poznatky, které vyplývají z rozhovorů respondentek, jsou velice důležité v jejich osobním životě pro uvědomování si role v životě a v dospělosti ve vztahu k okolí. Respondentky vnímají sourozence jako důležité, pokud spolu trávili společný čas, zároveň byl vztah podpořen i tím, že v rodinách

prožívali těžké chvíle, kdy se museli spoléhat jeden na druhého, tím si mezi sebou vytvořili silné pouto, některým respondentkám sourozenec nahrazoval jinou rodinnou konstelaci než sourozeneckou.

Každý kdo zakládá novou rodinu, počítá s tím, že budou rodinné vztahy fungovat a neuvědomuje si okolnosti, které mohou přijít, jako je např. antipatie členů v nově vznikající rodině, stereotypy či opakující se nefunkční vzory apod. a protože mnohdy lidé tyto předpoklady nezohledňují a neponaučí se, neumí řešit případné konflikty a rodina se tak může znovu rozpadnout.

Z hlediska sociální práce by tak v případě rozvádějících se rodin měl být důraz na sociální terapii, aby se tak všichni zúčastnění mohli ve své situaci orientovat a smířit se s ní, dokázali si vzít ponaučení a případně založit nový kvalitní citový vztah, nebo založit rodinu novou, která bude funkční. Důležité je budovat vztah se svými dětmi a dávat jim najevo, že jsou přijímány, to se může stát v případě, kdy je tomuto člověk otevřen a je schopen přijmout důvody, proč rodina selhala, jen tak může dítě lépe situaci zvládnout. Pokud se s rodinou nepracuje, mohou se podobné vzorce opakovat a vztahy bývají do dalších let nepochopené a zmatené pro všechny strany, jak již bylo v práci zmíněno, dítě potřebuje jistotu a pochopení světa, což by měli dětští rodiče umožnit, zvláště když se jedná o jeho rodinu, protože pokud je dítě neustále vystavováno nefunkčním vzorcům chování v rodině, může to mít na dítě neblahý dopad v sociálních a partnerských vztazích, které dítě z rodiny přejímá. Sociální pomoc by měla být zaměřena i na páry, které nebyly oddány. Veřejnost by tak měla mít větší povědomí o možnostech, které jsou společnosti nabízeny pro případ rozpadu rodiny.

Závěrem bych chtěla říct, že to, jaký bude vztah a vzájemný vliv plnorodých, polorodých či nevlastních sourozenců samozřejmě vychází z již zmíněných aspektů v rodině. V dospělosti pak na lidech samotných, jak jsou ochotni do vztahů se svými sourozenci investovat a zároveň, jestli je druhý tomuto vztahu nakloněn. Pokud jsou vztahy nefunkční a člověk chce tyto vztahy pochopit, je potřeba na nich pracovat. Člověk k tomu může dojít na základě životních zkušeností, které mu k pozitivním vztahům se sourozenci pomohou nebo na základě sociální či psychologické terapie.

Seznam použité literatury

- ČÁP, Jan. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Vyd. 1. Praha: ISV, 1996. 302 s. Psychologie. ISBN 80-85866-15-3.
- ČAPEK, Jan a ČAPKOVÁ, Markéta. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 115 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-779-4.
- DREIKURSOVÁ-FERGUSONOVÁ, Eva. *Adlerovská teorie: úvod do individuální psychologie*. Tišnov: Sursum, 1993. 49 s. ISBN 80-85799-13-8.
- GILLERNOVÁ, Ilona a kol. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 256 s. Psyché. ISBN 978-80-247-2798-1.
- HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 280 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1168-3.
- ISAACSON, Clifford E. a RADISH, Kris. *Pořadí narození: kdo doopravdy jsme*. 1. vyd. Bratislava: Eugenika, 2006, ©2003. 237 s. ISBN 80-89227-31-7.
- LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. 368 s. Psyché. ISBN 80-247-1284-9.
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Vydání první. Praha: Portál, 2015. 255 stran. ISBN 978-80-262-0968-3.
- MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 183 s. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. 124 s. Studijní texty; sv. 3. ISBN 80-901424-7-8.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. 287 s. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, Oldřich, ed., KODYMOVÁ, Pavla, ed. a KOLÁČKOVÁ, Jana, ed. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X.
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Vydání první. Praha: Portál, 2015. 255 stran. ISBN 978-80-262-0968-3.
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. 380 s. ISBN 80-7178-548-2.
- MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk. *Krizové situace v rodině očima dítěte: dětská závist - žárlivost, nevěra a rozvod - nový partner v rodině, nevlastní sourozenci - vzpomínky z dětství*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002. 128 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. 332 s. Psyché. ISBN 80-247-1362-4.

NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 123 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2075-3.

PREKOP, Jirina. *Prvorozené dítě: o sourozenecké pozici*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002. 125 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-9004-1.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Vyd. 2., přeprac., V Portálu 1. Praha: Portál, 2004. 390 s. ISBN 80-7178-829-5.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0.

ZAKOUŘILOVÁ, Eva. *Speciální techniky sociální terapie rodin*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2014. 191 s. ISBN 978-80-262-0583-8.

ZEMANOVÁ, Alena. Základní potřeby a sourozenecká konstelace. *Sociální práce*, 1999, **2**, s. 5-9. ISSN 1213-6204.

Summary

I did deal with mutual influences of sibling constellations on the development of child in this bachelor thesis. This work is focused on the aspects which influence the child in family, such as the upbringing, the functions of family, children's needs in family and the psychosocial development of child. Afterwards I described the disintegration of family and the birth of stepfamily and relations between the current and the new siblings. One can also find possible methods of social work with the families in this work. In the second part of this work I looked into the influence and the impact of the situation on siblings and stepsiblings in the newly- formed stepfamily by the means of qualitative research.